

Filozofická fakulta Univerzity Karlovy v Praze

Ústav českých dějin

Bakalářská práce

Pavel Baloun

***Časopis Česká stráž (1890-1901) a jeho profilující
osobnosti***

Česká stráž Journal (1890-1901) and its most Influential Editors

Poděkování

Za pomoc při sběru archivních materiálů bych rád poděkoval pracovníkům všech institucí, které jsem navštívil – až na jedinou výjimku byli všichni navýsost příjemní a ochotní. Zvláštní poděkování patří PhDr. Mileně Běličové za umožnění přístupu do nezpracovaných pozůstalostí v Archivu Národního muzea. Všem, kteří se mnou byli ochotni diskutovat a promýšlet části či dokonce celek, jsem upřímně zavázán (Eva Balounová, PhDr. Vojtěch Šír, Jakub Skalický, Jiří Neminář). Lví podíl na práci má též inspirace z různých specializačních přednášek uskutečněných na FF UK. Pochopitelně největší dík směřuje vedoucí celého textu – doc. PhDr. Janě Čechurové, PhD.

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracoval samostatně, že jsem řádně citoval všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne

Podpis:

Anotace

Cílem práce je provést analýzu časopisu Česká stráž a odhalit osobní vztahy jeho hlavních redaktorů Cyrila Horáčka, Václava Choce a Eduarda Koernera v kontextu vývoje české společnosti na přelomu 19. a 20. století. Pozornost bude soustředěna také na kontakty jednotlivých redaktorů s tehdejšími českými politickými (T. G. Masaryk) a kulturními (J. S. Machar) elitami. Práci budou uzavírat nástinu životních osudů redaktorů České stráže, zejména s ohledem na jejich ideovou a politickou orientaci.

Abstrakt

Předmětem této bakalářské práce je rozbor časopisu Česká stráž v letech 1890-1901. Důraz je kladen na období, kdy v redakci České stráže působila trojice redaktorů (Cyril Horáček, Václav Choc a Eduard Koerner), která se snažila vytvořit novou politickou stranu. Stýkala se s politickými i kulturními elitami konce 19. století: Tomáš Garrigue Masaryk, Josef Svatopluk Machar atd. Skupina redaktorů z České stráže se svými texty zařadila mezi vznikající radikální proud české politiky, aby se na přelomu 19. a 20. století rozpadla a každý z redaktorů vstoupil do jiné politické strany.

The object of this work is to analyse Česká stráž journal at the end of 19th century (1890-1901). The main stress is put on the period, when the editorial staff consisted of an editorial trio (Cyril Horáček, Václav Choc and Eduard Koerner), who were trying to create a new political party. At that time the editors had made contacts with the political and cultural elites such as Tomáš Garrigue Masaryk, Josef Svatopluk Machar etc. The editorial group of Česká stráž journal belonged to a radical movement of Czech lands. However, the editors split up at the dawn of the 20th century and each of them entered a different political party.

Klíčová slova/Key words

národní obrození, nacionalismus, radikální diskurs, antisemitismus, „svůj k svému“

national revival, nationalism, radical discourse, antisemitism, „each to their own“

Úvod.....	1
Základní vymezení.....	1
1. Koncept skutečnosti	1
2. Badatelské otázky	2
3. Zvolené metody	2
4. Pramenné stopy	4
Česká stráž a historiografie	4
1. Společenský prostor českých zemí 90. let 19. století	6
1.1 Národní jednoty a <i>Česká stráž</i>	7
1.2 Skupina České stráže	12
1.2.1 Habitus a prostory možností	13
1.2.2. <i>Česká stráž</i> v politickém poli.....	14
1.2.3 Pokrokáři?	15
1.2.4 Realisté? I.	17
1.2.5 Konec v <i>České stráži</i> ?	18
1.2.6 Realisté? II.	20
1.2.7 Česká moderna.....	22
1.2.8 Společnost pro vědy státní a sociální.....	23
1.2.9 Rozpad skupiny České stráže	25
1.2.10 Pozice skupiny České stráže	26
1.3 Proměny politického pole 1890-1900	28
1.3.1 Polarizace stranického podpole (štěpné linie)	29
1.3.2 Pokrokářem a národním sociálem.....	30
1.3.3 Realisté? III.	31
2. Diskurs uznání českého národa na konci 19. století	33
2.1 Český národ v boji kmenů	33
2.1.1. Národ – homo oeconomicus	36
2.1.2 „ <i>My a oni</i> “	37
2.1.3 Cenzus (sčítání lidu v roce 1890)	39
2.1.4 Zrození obráceného revolučního diskursu	42
2.2 Národní tělo v třídním boji	48
2.2.1 „ <i>Státoprávní souboj</i> “	48
2.2.2 Liberalismus.....	50
2.2.3 Sociální otázka	52

2.2.4 Antisemitismus	53
2.2.5 Svůj k svému.....	54
2.2.6 Vídeňský centralismus	58
Závěr	59
Zdroje.....	62
Archivní prameny	62
Noviny, časopisy.....	62
Tištěné a editované prameny a memoárová literatura	62
Literatura.....	63

„V minulosti byla doba Shakespearova, Voltairova, Dickensova. Náš věk není dobou básníka nebo myslitele, ale dobou zprávy. Člověk, který nás představuje, je cestující novinářský dopisovatel. »Pravdy mluví samy za sebe.« Přelud! Události jsou panáci břichomluvců. Sedí-li na kolenou moudrého člověka, mohou pronášet slova hluboké moudrosti; jinde neříkají nic, nebo mluví nesmysl nebo vyzývají k ďábelským skutkům.“

HUXLEY, Aldous: *Zastaví se čas*. Praha, Karel Voleský 1947, s. 287.

„Zdálo se mu, že paměť v tomto ohledu je jen věcí šťastné náhody. V době, kdy se něco takového událo, byly některé částice náhodou v příznivé poloze. Ťuk! A událost byla zachycena a provždy zaznamenána. Z žádného důvodu. Leda, napadlo mu teď trochu znepokojivě, leda že by ovšem důvod neexistoval před událostí, nýbrž po ní, v tom, co bylo tehdy budoucností.“

HUXLEY, Aldous: *Raněný slepotou*. Praha, Václav Petr 1936, s. 23.

„Člověk může buď poslouchat zprávy – a ovšem, zprávy jsou vždycky špatné, i když jsou dobré. Nebo se člověk rozhodne, že bude naslouchat něčemu jinému.“

HUXLEY, Aldous: *Zastaví se čas*. Praha, Karel Voleský 1947, s. 295.

Úvod

Základní vymezení

Přestože chápání historie se velice různí a téměř každý pohled má své jedinečné vlastnosti, považuji za vhodné předejít všem možným nedorozuměním prostřednictvím vlastního vymezení. Ačkoli o samotné povaze oboru lze diskutovat dlouho, jeho nárok objektivitě by, předpokládám, z rozhovoru tvořil pouhý zlomek celkového času. Rezignaci objektivní povahy poznání historie může nahradit model adekvátnosti,¹ který zde budu používat. Žádám tedy, aby následující odstavce byly promyšleny v rámci soustavy: koncept skutečnosti – badatelské otázky – zvolené metody – pramenné stopy.²

1. Koncept skutečnosti

Domnívám se, že skupina České stráže, jak označuji trojici nových redaktorů periodika národních jednot z 90. let 19. století, se na základě svých promluv pokoušela vytvořit novou politickou stranu – spíše masovou než honorační. Tehdejší politická scéna, postupně plně ovládnutá přetvářející se mladočeskou stranou honoračního typu, se členila do uskupení kopírujících jednotlivé noviny a časopisy, jako byla *Česká Stráž*.³ Skupina kolem tohoto týdeníku představovala radikálnější formu dosavadního českého nacionalismu; odmítala národně-liberální principy a kombinovala koncepty křesťanského socialismu a katedrového socialismu. Nejdůležitějším prvkem však, v duchu českého nacionalismu, byl útok na rakousko-uherský stát. Skupina rovněž navázala celou řadu kontaktů s jednotlivci či kolektivy z dalších periodik: realisté kolem T. G. Masaryka (*Čas, Naše doba*), pokrokaři (*Rozhledy*: vydavatel Josef Pelcl), budoucí agrárníci (Alfons Šťastný) atd.

¹ Podrobnější úvahy o objektivitě, resp. povaze studované skutečnosti, viz HORSKÝ, Jan: *Dějepisectví mezi vědou a vyprávěním. Úvahy o povaze, postupech a mezích historické vědy*. Praha, Argo 2009, s. 26-31.

² Ibidem, s. 30.

³ K tomu např. URBAN, Otto: *Česká společnost 1848-1918*. Praha, Svoboda 1982, s. 160.

2. Badatelské otázky

Ve vztahu k výše uvedenému si pokládám dva druhy navzájem se doplňujících otázek. První se týkají vymezení skupiny České stráže prostřednictvím vazeb na různé seskupení a jednotlivce: co byla skupina České stráže? Předmětem ústředního okruhu tázání jsou nicméně promluvy této skupiny v kontextu českého nacionalismu či národního obrození (viz níže) na přelomu 19. a 20. století.

3. Zvolené metody

Pozici skupiny České stráže se pokusím volněji definovat na základě teorie francouzského sociologa Pierra Bourdieu.⁴ Společenský prostor se podle něj skládá z různých polí chápaných fyzikálně jako místa střetávání sil, přičemž každé zároveň protíná ústřední pole: pole moci. Pro mě bude hlavním místem střetu sil politické pole – samozřejmě překrývající kromě jiných pole moci –, které se na konci 19. století v českých zemích pozvolna konstituovalo.

Takovýto koncept používám s ohledem na druhý typ otázek. Schéma politického pole mi pomáhá vytvářet podmínky k důslednější analýze souboru výpovědí *České stráže*, při níž vycházím z předpokladu, že přibližně od konce 17. století představovala hlavní rámec historicko-politických promluv válka; nikoli však válka odehrávající se pouze na hranicích jednotlivých států, tzn. jako vztah násilí mezi státními celky, nýbrž válka uvnitř státu – válka jako trvalý sociální stav.⁵ Už v 17. století se také zrodil původně okrajový diskurs boje ras formulující přesvědčení, že se společnost skládá z rozličných ras, které spolu permanentně bojují.⁶ V první polovině 19. století dochází k překódování – boj ras je připisován: 1) do boje tříd (**revoluční diskurs**); 2) boje ras v medicínském a biologickém smyslu (**obrácený revoluční diskurs**), který se mění v diskurs o jediné rase sledující její čistotu a na konci 19. století se transformuje ve státní biologický a centralizovaný rasismus (rasovou analýzu).⁷ V tomto kontextu boje

⁴ BOURDIEU, Pierre: *Teorie jednání*. Praha, Karolinum 1998.

⁵ FOUCAULT, Michel: *Je třeba bránit společnost*. Praha, Filosofia, 2005, s. 57-58. „Nacházíme se tedy všichni vzájemně ve válce; bitevní fronta prochází celou společností, setrvale a stále je to tato bitevní fronta, která každého z nás umísťuje do jednoho nebo druhého tábora. Nikdo není neutrálním subjektem, každý je nutně protivníkem někoho jiného.“

⁶ Ibidem, s. 67.

⁷ Ibidem, s. 82-84.

ras/národů/kmenů se pohyboval i diskurs skupiny České stráže, byť přepisoval a radikalizoval dosavadní domácí promluvy národně-liberálního nebo národně konzervativního typu.

Další zúženou mřížkou, přesněji podmřížkou, je horizont českého národního obrození, jak je běžně označován český nacionalismus. Národ se v rámci onoho výše uvedeného historicko-politického diskursu objevil jako výsledek přemístění hovořícího subjektu v dějinách a zároveň jako přemístění subjektu dějin, protože se rozpadla vazba mezi historickým vyprávěním a výkonem moci. Došlo tak i k přesunu samotného objektu historického vyprávění.⁸ Je to právě národ, kdo pronáší „já“ a „my“ při vyprávění dějin a též *„bude orientovat minulost, události, právo, nespravedlnost, porážky a vítězství kolem sebe samého a svého vlastního osudu“*.⁹

Národu, kromě hovořícího subjektu a objektu historického vyprávění, rozumím také jako představě o politickém společenství, které je suverénní a ohraničené.¹⁰ Dřívější představy náboženského společenství a dynastické říše se postupně rozpadaly, aby kapitalismus technologie tisku, jenž rozšiřoval určitý druh jazyka (tištěný jazyk), umožnil zrození nové představy: národa.¹¹ Na český národ proto nahlížím jako na představu společenství, které žilo v českých zemích, přičemž důležitou roli v procesu tvorby českého národa jako této představy sehrál román a noviny – dvě formy poskytující *„technické prostředky k „re-prezentaci“ toho druhu* [zvýrazněno v původním textu¹²] *představy společenství“*.¹³ Noviny se staly jednodenním bestsellerem, jehož čtení bylo masovým obřadem konzumace událostí pouze náhodně kalendářně sestavených do jednoho celku, tzn. že čas tvořil jediného společného jmenovatele novinami poskytnutých informací.¹⁴ Promluvy skupiny České stráže přispívaly k tomuto kalendářnímu chápání času a

⁸ Důsledkem nejen této transformace je pak vznik revolučního a obráceného revolučního diskursu.

⁹ Ibidem, s. 125.

¹⁰ ANDERSON, Benedict: *Představy společenství. Úvahy o původu a šíření nacionalismu*. Praha, Karolinum 2008, s. 21.

¹¹ Ibidem, s. 61.

¹² Pokud neuvádím jinak, jsou tučným písmem zdůrazněné části citací mou intencí.

¹³ Ibidem, s. 40.

¹⁴ Ibidem, s. 48.

rovněž zasáhly do tvořivého procesu představy českého národa, resp. českého národního obrození jako specifického druhu představy společenství.

Přístup Benedicta Andersona – ve své podstatě antropologický – mi obecněji umožní sledovat podobu reprezentace českého národa (českého nacionalismu), kterou považuji za velice důležitou při odlišování jednotlivých typů nacionalistických diskursů, tj. diskursů boje ras/národů/kmenů, v souboru promluv skupiny České stráže.

4. Pramenné stopy

Pramenem pro můj pokus o definování pozice skupiny České stráže a její podobu je především osobní korespondence v pozůstalostech jednotlivých dějinných aktérů. Nejdůležitější dopisy se nacházejí v Archivu Národního muzea v nezpracovaném fondu Václava Choce – přijatá korespondence s Cyrilem Horáčkem a Eduardem Koernerem. O vazbách na ostatní seskupení a jednotlivce nejvíce vypovídá přijatá korespondence z fondu Josefa Svatopluka Machara uložená v Literárním archivu Památníku národního písemnictví a přijatá korespondence téhož muže ve fondu Tomáše Garrigue Masaryka umístěná tamtéž. Nemohu opomenout ani dopisy uložené v pozůstalosti nakladatele Josefa Pelcla v Oddělení knižní kultury Knihovny Národního muzea a nepublikovaný strojopis Horáckových pamětí s názvem *Vzpomínky z mého života* (fond Cyril Horáček, Archiv Národního muzea).

Promluvy skupiny České stráže lze kromě daného periodika národních jednot v letech 1890-1901 nalézt v dalších tiskovinách (*Naše doba*, *Čas*, *Rohledy* atp.) nebo zcela samostatně vydané tiskem jako, domnívám se, nejreprezentativnější text: *Naše národohospodářské nedostatky*.¹⁵ Některé rukopisné záznamy přednášek ze Společnosti pro vědy státní a sociální jsem našel v pozůstalosti Cyrila Horáčka v Archivu Akademie věd ČR.

Česká stráž a historiografie

Domácí historiografie doposud neuvažovala o skupině České stráže, a proto lze v literatuře nalézt pouze biograficky orientované příspěvky o jednotlivých

¹⁵ A. Z. [Cyril Horáček]: *Naše hospodářské nedostatky*. Josef Pelcl, Chrudim 1894.

redaktorech. Nejvíce se jich věnovalo Cyrilu Horáčkovi.¹⁶ Eduard Koerner má pouze jednu biografii¹⁷ a Václav Choc žádnou. Činnost z 90. let 19. století – v redakci České stráže – badatelům většinou unikla. Několik z nich se zabývalo Horáckovým spisem *Naše hospodářské nedostatky*¹⁸ nebo okrajově *Českou stráží*.¹⁹ Náznak existence skupiny je možno zpozorovat v diplomové práci o Manifestu české moderny.²⁰

Všichni tři redaktoři jsou obecně spojováni s výskytem ve stranické politice: Václav Choc ve straně národně sociální, Cyril Horáček jako agrární ministr financí a národní hospodář a Eduard Koerner coby mladočech a známý advokát (obhájce z procesu s Karlem Kramářem, Aloisem Rašínem, Vincencem Červinkou a Josefem Zamazalem).

¹⁶ VENCOVSKÝ, František: *Dějiny českého ekonomického myšlení do roku 1948*. Brno, Masarykova univerzita 1997, s. 306-309.

¹⁷ BALÍK, Stanislav: *Eduard Koerner (1863-1933)*. In: Všechno, č. 3 (1994), s. 14-18.

¹⁸ FRANKL, Michal: „*Emancipace od židů*“. *Český antisemitismus na konci 19. století*. Praha-Litomyšl, Paseka 2007, s. 94-97; ŠTAIF, Jiří: *Bráňův pokus o sociální rekonstrukci české národní společnosti a Národohospodářský ústav ČSAV*. In: *Studie k moderním dějinám. Sborník prací k 70. narozeninám Vlastislava Laciny*. Praha, Historický ústav AV ČR 2001, s. 79-104.

¹⁹ FRANKL, M.: „*Emancipace od židů*“, s. 70-72; *Korespondence T. G. Masaryk – Karel Kramář* [edd. BÍLEK, Jan – KOKEŠOVÁ, Helena – QUAGLIATOVÁ, Vlasta – SWIERCZEKOVÁ, Lucie]. Praha, Masarykův ústav AV ČR 2005, s. 261.

²⁰ VOJÁČEK, Milan: *Manifest české moderny*. Diplomová práce na FF UK, 1999.

1. Společenský prostor českých zemí 90. let 19. století

Druhá polovina 19. století v českých zemích bývá v naprosté většině prací charakterizována „nacionální konfrontací“, tj. různými formami soupeření (metafora hry či souboje), stýkání a potýkání německého a českého etnika. Takový druh základního vhledu do daného období čtenářům umožní zařadit právě recipovaný text nejen do celkového příběhu dějin, ale především do velkého českého národního příběhu (metanarativ), který se skládá z mnoha proměnlivých dílčích obrazů (Přemyslovci, Karel IV., Jan Hus, Jiří z Poděbrad, Jan Ámos Komenský atd.). V zásadě se jedná o neuzavřený narativ českého národního obrození. Základní tropus probuzení národa ze spánku, jenž je typický pro evropský světadíl, vytváří jednak představu starobylosti, a navíc spojuje národ s jazykem, jehož původ nelze vystopovat,²¹ proto se nakonec národ jeví jako zcela přirozená (původní) dějinná entita.²² Úmyslně od konfrontačního obrazu dvou táborů upouštím, protože jeho důsledkem je zjednodušující výkladový rámec jednání dobových sociálních aktérů připouštějící dva hlavní mody: Čech nebo Němec, přičemž například Žid/žid je nahlížen pouze ve vztahu obou.²³

Možností jednání jednotlivců nebo určitých kolektivů bylo také na konci 19. století mnoho, byť ne neomezené množství. Horizonty limitující tyto možnosti v teorii Pierra Bourdieu představují pole jako sítě objektivních vztahů – nadvlády

²¹ ANDERSON, B.: *Představy společnosti*. s. 208-210.

²² Uvedené pojetí bývá v literatuře zabývající se nacionalismy označováno za primordialismus. Viz HROCH, Miroslav: *Národy nejsou dílem náhody. Příčiny a předpoklady utváření moderních evropských národů*. Praha, Slon 2009, s. 18; ŘEZŇÍK, Miloš: *Formování moderního národa. (Evropské „dlouhé“ 19. století)*. Praha, Triton 2003, s. 40-41.

²³ Daný výkladový rámec je úzce propojen s tezemi o hospodářském či sociálním nacionalismu a antisemitismu, o nichž bude řeč v dalších částech. Pro zatímni ilustraci odkazuji k textu historika Martina Kučery: „V habsburské monarchii se po reformách josefinismu židovský kapitál osvobodil, přijal kvůli snazšímu prosazení německý jazyk za svůj a už v revoluci 1848-49 se setkal s nevraživou řevnivostí vznikajícího kapitálu národnostně českého. **Důvody střetu nebyly rasově etnické, nýbrž národnostní.**“ KUČERA, Martin: *Reakce na hilsneriádu v táboře českých radikálů*. In: Hilsnerova aféra a česká společnost 1899-1999. Sborník přednášek z konference na Univerzitě Karlově v Praze ve dnech 24. - 26. listopadu 1999. Praha, Židovské muzeum 1999, s. 74-75.

a podřízenosti, vzájemného doplňování nebo protivenství.²⁴ Jednotlivá pole, části sociálního makrosvěta (společenského prostoru), jsou ve své podstatě autonomní mikrosvěty fungující na principu určité logiky (nomos).²⁵ Aktéři pohybující se v konkrétních mikrosvětích musejí nejprve sdílet zájem do pole vstoupit (illusio), aby v něm zaujímali pozice; nikoli ovšem libovolné. Skupiny či jednotlivci jsou determinováni soubory vlastních dispozic (vlastností nabytých dosavadním pohybem v sociálním makrosvětě) a prostory možností, které pole vytvářejí.²⁶ Ačkoli se i tento konstrukt lidského jednání opírá o metaforu hry nebo mocenského zápasu, nabízí uvažování v rámci širší palety variant než nacionálně-konfrontační schéma.

V dalších oddílech se pokusím nejprve osvětlit pozici instituce národních jednot v sociálním mikrosvětě českých zemí posledního desetiletí 19. století, abych mohl přejít k shromáždění tří sociálních aktérů v redakci *České stráže* jako výsledku jednání na základě souboru jejich individuálních dispozic a prostoru možností mikrosvěta. Následovat bude vymezení pozice zaujaté skupinou *České stráže* v politickém poli.

1.1 Národní jednoty a Česká stráž

Vnitřní normativní změny Rakouska-Uherska od 60. let 19. století vytvářely podmínky (prostor možností) pro konstituování autonomního politického pole Předlitavska.²⁷ Spolky se staly zákonem stanovenou institucí souboru jedinců toužících prosadit určité zájmy politického charakteru. Postupně vznikající honorační strany (kluby) pomalu získávaly vliv na výkon moci, a tak i prestiž u obyvatel – přestože zatím pouze u úzké elitní části. V 80. letech 19. století nedošlo pouze ke kvantitativnímu nárůstu jejich voličů v důsledku volebních reforem, nýbrž také ke kumulaci prestiže (specifického symbolického kapitálu²⁸)

²⁴ BOURDIEU, P.: *Pravidla umění. Vznik a struktura literárního pole*. Brno, Host 2010, s. 303.

²⁵ Idem: *Das politische Feld. Zur Kritik der politische Vernunft*. Konstanz, UVK 2001, s. 41.

²⁶ Idem: *Pravidla umění*, s. 303-314.

²⁷ Ke změnám přehledně viz HLOUŠEK, Vít: *Konflikt versus konsensus. Konfliktní linie, stranické systémy a politické strany v Rakousku 1860-2006*. Brno, Masarykova univerzita 2008, s. 62-70.

²⁸ „Symbolickým kapitálem je kterákoli vlastnost (...), pokud je nahlížena sociálními činiteli, jejichž kategorie vnímání jsou takové, že ji dokáží poznat (vidět) a uznat, ocenit. (...) Přesněji řečeno je to forma, již nabývá jakýkoli druh kapitálu, jestliže je nahlížen v kategoriích vnímání

pocházející z prosazení některých zájmů („aktivní drobečková politika“), jež honorační strany reprezentovaly. Dominantní postavení staročechů (Národní strany – národně konzervativní diskurs) se ovšem počalo hroutit, zatímco síla mladočechů (Národní strany svobodomyslné – národně liberální diskurs) rostla a alternativní pozici se pokoušela zaujmout skupina realistů (T. G. Masaryk, Josef Kaizl a Karel Kramář). Každá z institucí vydávala vlastní noviny, tedy jedno nebo vícedenní bestsellery utvářející představu společnosti.

V daném období vzniklo mnohem více spolků. Jejich aktivity však primárně směřovaly do odlišných polí: uměleckého, akademického atd. Kromě nich byly během krátkého časového úseku (1884-1886) založeny „obrné jednoty“: Národní jednota pošumavská, Národní jednota severočeská, Národní jednota pro východní Moravu a Národní jednota pro jihozápadní Moravu. V historickém vyprávění jsou pomocí kauzálního řetězce formování národů včleněny do nacionálně konfrontačního schématu. Obranný charakter těchto organizací se tak zdůvodňuje zaprvé silovým tlakem německého národa (nacionalismu), rozuměj – „systematickou“ – germanizací, protože obdobné německé spolky vznikaly chronologicky dříve.²⁹ A druhý způsob pojetí obranných národních jednot tkví v tezích o starobylosti českého národa: Češi žili v českých zemích už od nepaměti a tuto skutečnost bylo třeba zachovat a nadále rozvíjet; dlouho již trpěli a nyní jim má být pomoci.³⁰ Obě pojetí se navzájem prolínají, doplňují – navzájem se aktualizují.

Důvod zřízení národních jednot lze dobře ukázat na úryvku stanov Národní jednoty severočeské z r. 1885: „*Účelem jejím jest přispívati ku národnímu, duševnímu a hmotnému zvelebení krajín na severu Čech, hlavně*

daných tím, že si nahlížející osvojil dělení a opozice vepsané do struktury onoho kapitálu (např. silný/slaby, velký/malý, bohatý/chudý, vzdělaný/nevzdělaný apod.).“ BOURDIEU, P.: *Teorie jednání*, s. 81.

²⁹ Viz PAVLÍČEK, Jaromír: *Národní jednota severočeská a její podíl na prosazování českých národních zájmů v národnostně smíšených oblastech (1885-1948)*. In: *České národní aktivity v pohraničních oblastech první Československé republiky*. Olomouc, Filozofická fakulta Univerzity Palackého v Olomouci 2003, s. 173-193.

³⁰ Jedná se spíše o dobovou představu dobře patrnou mimo jiné v prohlášení z prvního čísla *České stráže* vůbec. *Česká stráž*, č. 1, 1. 1. 1890, s. 1.

v bývalých krajích (...).“³¹ Důležitým prvkem je jejich geografické členění. Impuls pro zakládání „obránných jednot“ nepřišel z krajů či krajin,³² tedy periferních oblastí, ale z center: Národní jednota severočeská (Praha), Národní jednota pošumavská (Praha), Národní jednota pro jihozápadní Moravu (Brno) a Národní jednota pro východní Moravu (Olomouc). Území českých zemí se v podstatě plně rozdělilo mezi jednotlivé spolky, které chtěly bránit nejen tamější národ (souhrn jedinců), ale také místní půdu. Obrana se organizovala v již probuzených centrech českého národa, odkud se měla představa společenství (národa) systematicky šířit do periferních dosud spících oblastí (krajů a krajin).

*„Poučování sourodákov a hájení práv národních v krajinách, v nichž naše národnost ohrožována jest nepřízní některých živlů (...),“*³³ říká jeden autor o účelu Národní jednoty severočeské. Motiv ohrožení se upínal k představě národnostních menšin, menšímu množství z celku, přičemž kraje, v nichž se prováděla obranná činnost, byly považovány za „smíšené“, protože jimi procházela jazyková hranice.³⁴ Smíšenost negovala sousloví „uzavřené území“, ve smyslu homogenního celku, které se spojovalo s Němci. Z naprosto politických důvodů bylo zapotřebí veřejně ukazovat a tak upevňovat starobylost představy společenství, že neexistuje žádné ohraničitelné území obývané německým národem. Zjednodušeně řečeno Němci byli v českých zemích kolonizátoři (hosté) nikoli původní obyvatelé, a proto si nemohli nárokovat sebemenší část Českého království.

Národní jednoty se staly institucemi rozšiřujícími geografickou působnost představy společenství. Ačkoli se o nich hovořilo jako o nepochitických organizacích,³⁵ byla jejich funkce politicky konstitutivní. Tím, že přenesly

³¹ HOREJŠ, Miloš: *Národní jednota severočeská. Organizace, vývoj a činnost v letech 1885-1939*. Diplomová práce na FF UK 2001, s. 18.

³² Původním významem slova kraj je „to, co se okrajuje, konec ukrojeného“, tedy hranice, lem či vzdálená země (území). REJZEK, Jiří: *Český etymologický slovník*. Voznice, Leda 2001, s. 309.

³³ HOREJŠ, M.: *Národní jednota severočeská*. s. 18.

³⁴ V r. 1892 se změnil podtitul *České strážce* z „Listu věnovaného českým zájmům v národně ohrožených krajinách království Českého“ na „Týdeník věnovaný všem potřebám národním a zvláště obraně národa v krajích smíšených“.

³⁵ Nepochitičnost se dokazuje – nebo naopak vyvrací – vazbou na politické strany a jejich představitelé. Dochází tak ke ztotožnění politiky se stranicstvím! Politika však není redukovatelná

představu společenství (vepsanou do diskursu uznání české národní identity, jak bude ukázáno v druhé části práce), došlo v periferních oblastech k zásadním změnám ve všech polích sociálního mikrosvěta dané oblasti. Jakkoli důležitou pozici zaujímaly národní jednoty v místním ekonomickém a kulturním poli, hlavní zdroj jejich kapitálu pocházel z politického pole (kumulace specifického symbolického kapitálu).³⁶ Do lokálních sociálních mikrosvětů „obránné spolky“ vnášely nové prostory možností: zakládání škol, divadelní soubory, přednášky, pomoc sociálně slabším, založení hospodářských a zemědělských zájmových spolků atd.³⁷

Metaforicky řečeno, jednalo se o českou nacionalistickou infrastrukturu, která obousměrně propojila centra s periferními oblastmi. Zde žijící obyvatelé získali označení hraničáři – strážci jak územní celistvosti Českého království tak celého českého národa. Ztělesňovali v sobě národní starobylost na základě původnosti jazyka. Toto bylo ideálem, cílem, jehož má být dosaženo drobnou národní buditeckou prací: „*Již v první fázi se ukázal prvořadý úkol vůbec vyhledat v poněmčených územích příslušníky české menšiny, přesvědčit je o existenční nutnosti českého národního života a s pomocí nadšenců a také již existujících českých spolků založit místní odbor NJS [Národní jednoty severočeské]. Jednalo se o klasickou drobnou národně uvědomovací práci, která se přenášela z ústředního vedení na MO [Místní odbor].*“³⁸ Obyvatelé mají s pomocí objevit cosi skrytého hluboce ve vědomí – každý danou vlastnost zná, nyní se jenom odhalí.³⁹ Ukázka typické představy společenství a jeden ze základních prvků českého národního obrození, českého nacionalismu.

na politické strany, které tvoří pouze její malou část. Převáděno do Bourdieuova konceptu společenského prostoru: politické strany se střetávají ve stranickém podpoli, jenž je jenom jednou součástí politického pole.

³⁶ Miloš Horejš zdůrazňuje, že Národní jednota severočeská byla v politickém životě obcí v mnohých ohledech důležitější než pobočky politických stran. HOREJŠ, M.: *Národní jednota severočeská*, s. 5.

³⁷ Taková měla být praktická náplň jednot dle stanov. Viz Ibidem, s. 21-22 a BRICHTOVÁ, Jaroslava: *Národní jednota pošumavská a její působení na území současného okresu Tachov*. Diplomová práce na PdF ZČU 2011, s. 8-11.

³⁸ PAVLÍČEK, J.: *Národní jednota severočeská*, s. 180.

³⁹ ANDERSON, B.: *Představy společenství*, s. 210.

Každá jednota od svého založení usilovala o vydávání vlastního periodika. *Český sever* byl v 80. letech listem Národní jednoty severočeské a když přestal vycházet, měla ho nahradit *Česká stráž*, týdeník určený všem menšinám bez vazby na konkrétní jednotu. De facto však vznikla spojeným úsilím Národní jednoty severočeské, Národní jednoty pošumavské a několika významnějších jednotlivců. Za oficiálního vydavatele byl uveden Václav Šamánek⁴⁰ a redakce sídlila v Praze. Počítalo se, že čtenáři budou primárně hraničáři nebo činovníci různých spolků a aktivní politici.

Pro politické pole, existující zatím výhradně v centrech, představovaly noviny, v podobě komunikačního prostředku (časově omezeného bestselleru) i reprezentace určité skupiny, pozice zaujaté jednotlivými spolky. *Česká stráž* prostřednictvím zpravodajství o dění v centru tlumočila jejich pozice, resp. tehdejší stav politického pole, čtenářům v periferiích a zároveň představy hraničářů vracela zpět – plně ve smyslu infrastrukturní metafory. Ona sama se však na něm nutně musela pohybovat obdobně jako národní jednoty vedle honoračních stran. Myslím, že vztah *Národních listů* (mladočeši, Julius Grégr), deníku *Politik* nebo *Hlasu národa* (staročeši), *Času* (realisté, Jan Herben) a *České stráže* uvnitř žurnalistického pole, které politické pole skoro kopírovalo, vcelku odpovídal teritoriálnímu členění uvnitř českých zemí – neplést s rámcem Předlitavska.⁴¹ Jakkoli národní jednoty pocházely rovněž z centra, oficiálně zastupovaly menšinové zájmy, kdežto honorační strany, ačkoli neomezeny jen voličským potenciálem, situovaly své aktivity do velkých měst (několika center).

⁴⁰ Václav Šamánek (1846-1916) – lékař, politik, liberecký obrozenec, poslanec Říšské rady za mladočechy.

⁴¹ Dělení centrum-periferie tvoří jednu teritoriální dimenzi konceptu konfliktních/štěpných linií (cleavages), který pochází od dvojice sociologů ze 60. let 20. století: Steina Rokkana a Seymoura Martina Lipseta. Tato teorie se týká vzniku politických stran, jenž je založeno na sociální struktuře společnosti podél konfliktních (štěpných) linií do zájmových skupin. Při popisu předlitavského stranického systému se vztah periferie a centra užívá pro popis dominantního politického centra (Vídeň) a podřízené kultury v provincii (české země). KOPEČEK, Lubomír: *Aplikace Rokkanovské teorie cleavages a české politické strany na počátku éry masové politiky*. In: *Středoevropské politické studie*, č. 2-3 (2002). [online, 18. 6. 2011: <http://www.cepsr.com/clanek.php?ID=36>]

Právě pomocí teritoriální dimenze štěpné linie centrum-periferie lze v jednom politickém poli odlišit pozice honoračních stran a národních jednot.

Ve většině případů zájmy menšin komplementárně doplňovaly činnost různých spolků v centru, neznamená to však, že by národní jednoty nebyly politickými organizacemi nebo jinak, že by jejich pozice neustále pokrývala pozice mladočechů, staročechů nebo realistů, případně dalších. Analogicky obsah každého čísla *České stráže* nesestával jen z převzatých textů *Národních listů*, *Politik* nebo *Času*, nýbrž ze zpravodajství z menšinových území národních jednot, různých zpráv o politickém poli v centrech a reakcích „hraničářů“ na ně.

Počátek 90. let 19. století v mnohém ohledu proměnil politické pole českých zemí. Ve volbách do Říšské rady r. 1891 staročeši zcela propadli a realisté se spojili s mladočechy, kteří triumfovali a zaujali tak dominantní pozici. Proběhnuvší restrukturační sice nebyla náhlá a radikální, ale výrazně změnila politický mikrosvět a promítla se též do pozic všech ostatních spolků, včetně „obránných jednot“. Vzhledem k téměř úplné absenci opozice se infrastrukturní metafora realizovala tak říkajíc bez odboček, protože staročeská pozice se neustále oslabovala a realistická prakticky splynula s mladočeskou. Proto se funkce národních jednot na počátku 90. let nejvíce blížila pouhému přenášení dobové představy společenství, promítnuté do tehdy dominantního národně liberálního diskursu, z centra do periferie.

1.2 Skupina České stráže

V letech 1890-1891 časopis *Česká stráž* skutečně odrážel takovou funkci, avšak v roce 1892 proběhla v redakci změna, jež se nakonec projevila i v politickém poli. Do redakce přišli tři absolventi studia práv na Karlo-Ferdinandově univerzitě: Cyril Horáček, v dané době třicetiletý tajemník Městské spořitelny v Praze,⁴² Václav Choc, dvaatřicetiletý advokátní koncipient dorazivší z Rakovníka do Prahy do kanceláře staročeského politika a právníka Jakuba Škardy,⁴³ a též Eduard Koerner, devětadvacetiletý pražský advokát.⁴⁴ Formálně však časopis řídil magistrátní úředník Václav Pošmourný a členem rady byl

⁴² GRUBER, Josef: *Cyril Horáček. Jeho život a dílo*. Praha, Česká společnost národohospodářská 1923, s. 6.

⁴³ Národní archiv (NA), fond (f.) Česká strana národně socialistická 1848-1999 (ČSNS), karton (k.) 501, rukopisný životopis Václava Choce.

⁴⁴ Dne 2. listopadu 1892 byl zapsán do seznamu advokátů se sídlem na Novém Městě. Dříve pracoval v kanceláři Ferdinanda Tondera. BALÍK, S.: *Eduard Koerner*, s. 15.

Gustav Jaroš (Gamma) nebo jistý čas též Jaroslav Kvapil.⁴⁵ Nejdůležitější osobou však byl Bohuslav Franta – jednatel družstva, jež *Českou stráž* vydávalo.

1.2.1 Habitus a prostory možností

Horáček s Chocem se znali již z doby svých gymnaziálních studií na Akademickém gymnasiu v Praze.⁴⁶ Oba poté začali studovat práva. Do stejného ročníku chodil také Eduard Koerner, který ovšem vychodil gymnasium v Plzni.⁴⁷ Zatímco Václav Choc byl synem česky hovořícího obuvníka z Rakovníku,⁴⁸ Cyril Horáček se narodil v bohaté pražské rodině. Otec jako významný řezník navázal kontakty s celou řadou významných osobností a sám se angažoval v komunální politice.⁴⁹ Chocův habitus – soubor dispozic a předpokladů, které každý jedinec získá pohybem v polích – lze charakterizovat jako český středostavovský a Horáčkův za český buržoazní. (Koernerův raději ponechávám stranou pro nedostatek pramenů.) Vzhledem k tehdejšímu prostoru možností nebylo obvyklé, aby nejstarší syn chudého obuvníka – Václav Choc – odešel do Prahy za vzděláním. Rodiče museli být velice ovlivněni představou společenství (český národ), která se tehdy jen pozvolna rozšiřovala z centra (Praha) do regionů, a dát svého jediného syna na dlouhá a nákladná studia na jednom z mála českých gymnázií.⁵⁰ Naopak u nejmladšího syna staročeského pražského politika udržujícího styky s Františkem Ladislavem Riegrem, Karlem Havlíčkem Borovským a Jindřichem Fügnerem se v podstatě jednalo o rozhodnutí provedené plně v rámci českého buržoazního habitu.

Jediný Václav Choc studia práv nedokončil s doktorským titulem a až do svého zvolení poslancem v Říšské radě v roce 1901 neustále pracoval jako

⁴⁵ Archiv Národního muzea, f. Cyril Horáček, k. 17, strojopis *Vzpomínky z mého života*, s. 84-90; GAMMA: *Brázda. Životem*. Praha, B. Kočí 1920 (2. vyd.), s. 128 a jiné; KVAPIL, Jaroslav: *O čem vím. Sto kapitol o lidech a dějích z mého života*. Praha, Václav Tomsa 1946, s. 145-146.

⁴⁶ ANM, f. Cyril Horáček, k. 17, strojopis *Vzpomínky z mého života*.

⁴⁷ BALÍK, S.: *Eduard Koerner*, s. 15.

⁴⁸ NA, f. ČSNS, k. 501, strojopisný životopis Václava Choce, s. 1.

⁴⁹ ANM, f. CH, k. 17, strojopis *Vzpomínky z mého života*, s. 4.

⁵⁰ NOVÁ, Jana: *Karel Kramář – student a české střední školství druhé poloviny 19. století*. In: *Časopis Národního muzea*, č. 1-2 (2000), s. 56-68.

advokátní koncipient.⁵¹ Z celé trojice byl finančně nejhůře zajištěn. Ačkoli je finanční nezávislost, vedle dostatečného množství volného času, jednou ze dvou základních podmínek vstupu do politického pole (*illusio*),⁵² dokázal Václav Choc tuto nevýhodu nahradit svým sociálním kapitálem – sociálními kontakty, které navázal s nejrůznějšími vrstevníky pohybujícími se v téže mikrověti. Právě jemu byla nabídnuta spolupráce s *Českou stráží* a on Horáčkovi nabídl možnost publikace – Eduard Koerner se do redakce *České stráže* dostal pravděpodobně samostatně.⁵³

1.2.2. Česká stráž v politickém poli

Politické žurnály českých zemí druhé poloviny 19. století, vzhledem ke svému širokému zaměření, zaujímaly zároveň pozice v mnoha navzájem prolnutých polích: uměleckém, politickém, žurnalistickém atd. Míra autonomie jednotlivých polí byla velice nízká, proto zlom či změna v jakémkoli poli s sebou přinášela restrukturalizaci systému pozic a prostorů možností. Dobové politicky orientované tiskoviny se navíc pohybovaly na heteronomním pólu prakticky všech polí, ve kterých zaujímaly pozice, proto nejvýrazněji reagovaly na jakékoli podněty přenášející je dále do ostatních sociálních prostorů.

Rovněž nově přeměněná *Česká stráž* se ocitla na heteronomních pólech několika polí zároveň a její ambice neustále vzrůstaly. Kromě výše vysvětlené a stabilní pozice v politickém poli, nenápadně vkročila do uměleckého pole. Nejprve pouhým zpravodajstvím z dění v literatuře, divadlech nebo hudbě, záhy však vlastní rubrikou („*Besídka*“, později „*Feuilleton*“), kam zpočátku dopisovali různí členové národních jednot, od roku 1892 ji však vedl zmiňovaný Jaroslav Kvapil, výjimečně přispěl Josef Svatopluk Machar.⁵⁴ Neméně důležitou součástí periodika se stal oddíl nazvaný „*Národní hospodář*“ sledující události z národního hospodářství. V průběhu roku 1892 přibyla navíc poměrně rozsáhlá část: „*Politický přehled*“. Sloužila ke komentování politického dění v celé Rakousko-Uherské monarchii. Z hlediska vymezení vlastní pozice však ústřední úlohu

⁵¹ NA, f. ČSNS, k. 501, rukopisný životopis Václava Choce.

⁵² DANAHER, Geoff – SCHIRATO, Tony – WEBB, Jen: *Understanding Bourdieu*. Sydney, Allen and Unwin 2002, s. 94.

⁵³ ANM, f. CH, k. 17, strojopis *Vzpomínky z mého života*, s. 84-90.

⁵⁴ Česká stráž, č. 44, 3. 11. 1894, s. 5-6.

schrály úvodní, převážně politické komentáře, které se stále více věnovaly kritice kroků mladočeské reprezentace na Říšské radě nebo zemském sněmu. V souvislosti s radikálním vymezováním vůči dominantním mladočechům v rovině konkrétních činů vycházely v *České stráž* dlouhé články pomalu představující vlastní koncept politického jednání – často se jednalo o překladové pasáže ze zahraniční literatury právního, ekonomického nebo uměleckého zaměření. Autory těchto textů byla především trojice redaktorů Horáček, Choc a Koerner.

1.2.3 Pokrokáři?

Snahou této skupiny projevující se prostřednictvím *České stráže* bylo zaujetí dostatečně silné opoziční pozice vůči mladočeské straně, přestože na žádné formální představení programu či snad utvoření strany – ať už masové nebo honorační – nikdy nedošlo. Pozvolná kritika od r. 1892 a život všech tří redaktorů v Praze s sebou nakonec přinesl navázání kontaktů s tehdejšími vysokoškolskými studenty (pokrokáři) a z mladočeské strany vystoupivšímu Tomáši Garrigue Masarykovi. Především mladí vysokoškolští studenti, nyní již české univerzity, velice aktivně vstoupili do politického, resp. žurnalistického, pole. Od r. 1892 začal vycházet pokrokářský týdeník *Neodvislost* a měsíčník *Rozhledy*.⁵⁵

Skupina *České stráže* se právě tehdy pohybovala po pražských kavárnách a příležitostně s pokrokářskými studenty diskutovala o politické situaci. Debatám dominovala tzv. sociální otázka a vztah českého národa k rakousko-uherskému státu. Docházelo k různé míře odmítnutí národně liberálního konceptu českého národa a státu, tj. k rozporu s tehdy dominantním vysvětlením sociálního světa,⁵⁶ jaký byl prezentován mladočeskou stranou. Pozice pokrokářů bývá popisována slovem radikalismus.⁵⁷ Avšak ne všichni účastníci tohoto hnutí usilovali o zcela samostatný politický směr. Část se organizovala v mladočeské straně a někteří

⁵⁵ VESELÝ, Antonín Pravoslav: *Omladina a pokrokové hnutí. Trochu historie a trochu vzpomínek*. Praha, Politický klub omladinářů devadesátníků 1924 (2. vyd.), s. 65-72.

⁵⁶ Základní činností subjektů politického pole je prezentovat vize vysvětlující daný stav sociálního světa. BOURDIEU, P.: *The Political Field, the Social Science Field and the Journalistic Field*. In: Bourdieu and the Journalistic Field [edd. BENSON, Rodney – NEVEU, Erik], Cambridge, Polity Press 2005, s. 39.

⁵⁷ Viz např. KUČERA, M.: *Reakce na hilsneriádu v táboře českých radikálů*, s. 73.

v sociální demokracii, proto je obtížné stanovit, jakou pozici v politickém poli zaujali. Pokrývali prostor od národně liberálních mladočechů až po sotva vzniklou Československou sociálně demokratickou stranu dělnickou.⁵⁸ Spojoval je většinou pouze různě vyjadřovaný nesouhlas s národně liberální vizí společnosti v českých zemích: absence vysvětlení sociálních problémů, se kterými stát nic nečiní – došlo tak ke klíčovému spojení sociální otázky a úlohy státu (radikalizace oproti národně liberálním nebo národně konzervativním úvahám). Každá skupina měla odlišnou vizi k pojmenování této sociální otázky a rovněž jinak promýšlela možnosti, jak současný stav změnit. Protože skupina České stráže zásadně odmítala mladočeské představy, bylo by možné ji zařadit do pokrokového hnutí, avšak věkový rozdíl redaktorů a mladých studentů nebo čerstvých absolventů znemožňoval splynutí, resp. zařazení do jedné z mnoha frakcí. Spolupráce se bezprostředně projevila v procesu s tzv. Omladinou, kdy advokát Eduard Koerner hájil pokrokáře před soudem.⁵⁹

V roce 1892 se v žurnalistickém poli objevil nový časopis vycházející v Chrudimi, jehož redaktorem byl Josef Pelcl.⁶⁰ Přispěvateli se stali především pokrokáři/radikálové a mezi jinými také muži z *České stráže*.⁶¹ Těsnější osobní vztah mezi chrudimským vydavatelem a skupinou České stráže existoval zejména v období 1894-1896, tedy v době zvažování vlastního vystoupení s politickým programem s T. G. Masarykem, v době vydání Manifestu české moderny a v době úvah o *Českých novinách*. Josef Pelcl představoval pro trojici redaktorů *České stráže* nanejvýš důležitý kontakt. Nejen že jim zprostředkovával spojení s pokrokáři a T. G. Masarykem, ale i umožňoval vstoupit do politického pole

⁵⁸ KOŘÁLKA, Jiří: *Československá sociálně demokratická strana dělnická*. In: Politické strany (1861-1938). Vývoj politických stran a hnutí v českých zemích a Československu [edd. MALÍŘ, Jiří – MAREK, Pavel], Brno Doplněk 2005, s. 215.

⁵⁹ VESELÝ, A. P.: *Omladina a pokrokové hnutí*, s. 171.

⁶⁰ Ibidem, s. 72-76.

⁶¹ Kvůli častému užívání značek a pseudonymů se mi z počátečního období existence *Rozhledů* podařilo identifikovat pouze texty Václava Choce. Ani s pomocí slovníků novinářských a literárních pseudonymů jsem nedokázal verifikovat autorství několika textů; Cyril Horáček používal nejčastěji pseudonymu „A. Z.“ či „-r-“, anebo „c“ ovšem slovníky je připisují jiným osobnostem. DOLANSKÝ, Antonín: *Slovník pseudonymů v české a slovenské literatuře*. Královské Vinohrady, Přemysl Plaček 1911; TAUŠ, Karel: *Slovník cizích slov, zkratek, novinářských šifer, pseudonymů a časopisů pro čtenáře novin*. Blansko, Jelínek 1946.

novým prostředkem: knihou/politickým pamfletem, resp. přesněji něčím, co lze nazvat „politickým románem“, tedy vedle novin druhým významným prostředkem ovlivňujícím představu společnosti.

1.2.4 Realisté? I.

Obdobně cenným sociálním kapitálem v politickém poli se ukázal být vztah s Tomášem Garrigue Masarykem, který se v září 1893 vzdal poslaneckého mandátu v Říšské radě i na zemském sněmu za mladočeskou stranu.⁶² Už tehdy se v *Čase* objevovaly pochvalné odkazy na *Českou stráž* nebo zprávy o aktivitě jednotlivců z trojice Cyril Horáček, Václav Choc, Eduard Koerner.⁶³ Všichni dokonce do *Času* čas od času posílali své články.⁶⁴ Z důvodu zavedení výjimečného stavu v Praze dne 12. září 1893 bylo zabaveno několik čísel *České stráže*, a tak se redaktoři s *Časem* sblížili ještě více.⁶⁵

V říjnu 1893 se měla v žurnalistickém poli vyskytnout *Naše doba* – revue, kterou se rozhodli vést realisté (František Drtina, Josef Kaizl a T. G. Masaryk).⁶⁶ Obsahem *Rozhledům* se podobající periodikum nakonec vycházelo až od počátku roku 1894. Ačkoli skupina *České stráže* není uvedena v seznamu přispěvatelů, vyplňovala stále rubriky: „*Rozhledy vnitřní*“ (Eduard Koerner),⁶⁷ „*Rozhledy zahraniční*“ (Cyril Horáček),⁶⁸ a „*Rozhledy sociální*“ (Václav Choc).⁶⁹ Kromě setkávání s Masarykem se sociální kapitál skupiny rozšířil i na mladého spisovatele a Masarykova přítele Josefa Svatopluka Machara – opět zásluhou Václava Choce, který v září 1894 opustil Prahu a nastoupil postupně k zemskému,

⁶² POLÁK, Stanislav: *Za ideálem a pravdou 2 (1882-1893)*. Praha, Masarykův ústav AV ČR 2001, s. 298.

⁶³ Např. *Čas*, 2. 9. 1893, č. 35, s. 556-557.

⁶⁴ Cyril Horáček pravděpodobně přispěl texty na pokračování s názvem „*Dělnická pozorování*“. *Čas*, 15. 7. 1893, č. 28, s. 435-436.

⁶⁵ *Čas*, 23. 9. 1893, č. 38, s. 600.

⁶⁶ *Ibidem*, s. 597.

⁶⁷ ANM, f. Cyril Horáček, k. 17, strojopis *Vzpomínky z mého života*, s. 87.

⁶⁸ Archiv Akademie věd ČR (AAV ČR), f. Cyril Horáček, k. 1, inventární číslo (inv. č.) 3, *rozhledy zahraniční* (1895-1898).

⁶⁹ Knihovna Národního muzea (KNM), Oddělení knižní kultury, f. Josef Pelcl, korespondence přijatá, inv. č. 270, dopis Václava Choce (10. 5. 1895).

trestnímu a obchodnímu soudu ve Vídni.⁷⁰ Masaryk již nějaký čas Macharovi psal o spolupráci s muži z *České stráže* a poslal mu na ukázkou jedno číslo tohoto časopisu.⁷¹ Jelikož Machar ve Vídni pracoval, setkal se s Chocem osobně.⁷² Machar, sám sympatizující s radikály/pokrokaři a realisty, zajišťoval spojení s novým vídeňským časopisem *Die Zeit*, který vedl Herman Bahr.⁷³

1.2.5 Konec v *České stráži*?

Na sklonku roku 1894 nastaly potíže v redakci *České stráže*. Vydavatelské družstvo nechtělo zaplatit kauci a trojice redaktorů se chystala ukončit spolupráci.⁷⁴ Byť se tyto problémy podařilo eliminovat, skupina váhala, jestli má v *České stráži* pokračovat a uvažovala o těsnějším spojení s Pelclem,⁷⁵ u kterého Horáčkovi právě vyšla brožura *Naše hospodářské nedostatky*.⁷⁶ Až do konce roku 1894 do časopisu nadále posílali své úvodníky a ostatní články, ale intenzivně přemýšleli, jak pokračovat v politické činnosti: *Česká stráž* jim zajišťovala alespoň určitou stálou, ačkoli omezenou vydavatelským družstvem, pozici v politickém poli. Nicméně Horáček a Koerner se už s mladočechem Bohuslavem

⁷⁰ NA, f. ČSNS, k. 501, rukopisný životopis Václava Choce.

⁷¹ Literární archiv Památníku národního písemnictví (LA PNP), f. Tomáš Garrigue Masaryk (TGM), korespondence přijatá, invt. č. 31, dopis Josefa Svatopluka Machara (22. 11. 1894).

⁷² V listopadu 1894 ho Choc přišel navštívit, ale Machar nebyl doma. Proto za Chocem zašel v následujících dnech a poté se začali vídat pravidelně u Macharů, u Choce nebo ve vídeňských kavárnách. Ibidem.

„Choc je mi sympatický, tu a tam ještě leccos chybí, ale hlavní věc je tu: poptivé nezkažené jádro,“ sděloval Machar z Vídně Madarykovi do Prahy. Ibidem, invt. č. 33, dopis Josefa Svatopluka Machara (2. 12. 1894).

⁷³ KOSTRBOVÁ, Lucie: „Zeit má kuráž a nebere ohledy“ – k vztahům české moderny a vídeňské *Die Zeit*. In: Česká literární kritika 20. století (K 100. výročí narození Václava Černého), Praha, Památník národního písemnictví 2006, s. 93-94.

⁷⁴ Cyril Horáček společně s Eduardem Koernerem pohrozili Bohuslavu Frantovi, že pokud nebude kauce zaplacená, odejdou z listu. ANM, f. Václav Choc, k. 1, korespondence přijatá, dopis Cyrila Horáčka (26. 9. 1894).

⁷⁵ Ibidem, dopis Cyrila Horáčka (6. 10. 1894).

⁷⁶ Ibidem, dopis Cyrila Horáčka (26. 9. 1894).

Frantou nechtěli hádat a doporučovali buď zřízení vlastního listu nebo se z politického pole stáhnout.⁷⁷

Tehdy všichni zvažovali, jakou pozici zastávají a jakou by vlastně chtěli zaujmout.⁷⁸ Horáček se pokusil pohovořit s Pelclem o případné kooperaci – skupina se cítila být nejbližší radikálům/pokrokářům –, avšak jednání ztroskotalo na programových neshodách. Poprvé se tak otevřeně objevuje otázka politického programu skupiny, jenž byl shrnut do následujících obsahových „otázek“ (bodů): státní, národnostní, hospodářská, sociální, ženská, antisemitská a konfesijní, přičemž v prvních čtyřech bodech se Horáček s Pelclem shodl.⁷⁹ Právě ony otázky spojovaly v podstatě všechny radikály/pokrokáře (radikální diskurs), na zbylých se projevilo, že skupina České stráže nevycházela z konceptu mladočeského, nýbrž navazovala na staročechy (přepisovala národní konzervativní diskurs, jak bude ukázáno podrobněji ve druhé části práce).⁸⁰ Celá trojice velice ostře kritizovala mladočechy a postupně i velkou část pokrokářů, jež byla ochotna s mladočechy jednat.⁸¹ Do *Rozhledů* tedy mohli muži ze skupiny České stráže dále zasílat své články, avšak stálá spolupráce nebyla dojednána.⁸² Trojice se tím ještě těsněji blížila pozici Masaryka, resp. zbytku realistů, který však dosud nebyl odhodlán vystoupit zcela nezávisle s novým politickým seskupením.⁸³

Počátek roku 1895 přinesl odchod tří redaktorů z *České stráže*, i když především Václav Choc a později také Cyril Horáček do ní své krátké příspěvky

⁷⁷ „Zdá se mi, Václave, že budeme muset, buď s celou politikou praštit, aneb se postavit zcela na vlastní nohy, na kterých beztoho již stojíme.“ Ibidem, , dopis Cyrila Horáčka (28. 11. 1894).

Ibidem, dopis Eduarda Koernera (3. 11. 1894).

⁷⁸ „Také jsme s Horáčkem mudrovali, že vše to vlastně nemá účele – co chceme? Chceme propagovat myšlenku, směr a jak jej propagujeme? Č. Stráž se čte a cituje, když nadává, jinak bohužel se jí nikdo nevšímne (...).“ Ibidem.

⁷⁹ Ibidem, dopis Cyrila Horáčka (11. 1. 1895).

⁸⁰ Horáček i Koerner vstoupili na konci 80. let do staročeské strany – Choc pravděpodobně učinil taktéž. ANM, f. Cyril Horáček, k. 17, strojopis *Vzpomínky z mého života*, s. 82.

⁸¹ Takovéto stanovisko se projevuje v celé osobní korespondenci dochované v pozůstalosti Václava Choce z let 1894-1896. Např. „Dobře, že jsme je [pokrokáře] nikdy nepřeceňovali.“ ANM, f. Václav Choc, k. 1, korespondence přijatá, dopis Cyrila Horáčka (27. 3. 1895).

⁸² Ibidem, dopis Cyrila Horáčka (11. 1. 1895).

⁸³ Ibidem, dopis Eduarda Koernera (3. 11. 1894).

dále posílali.⁸⁴ První pokus o vystoupení a zaujetí pevné a trvalé pozice v politickém poli selhal.

1.2.6 Realisté? II.

Namísto propojení s pokrokaři ocitli se muži *České stráže* na pozici realistů kolem *Naší doby*. Sice jejich touhou bylo založení vlastního nezávislého periodika, ale na takový krok dosud neměli dostatek ekonomického ani potřebného symbolického kapitálu. A jiné volné pozice se v prostoru možností politického a žurnalistického pole nenacházely.

Politické pole v roce 1895 rozvířil nejprve vznik nového deníku nakladatele Edvarda Beauforta, *České noviny*. Takový počín byl přáním téměř každé skupiny či jednotlivců vstupujících do žurnalistického nebo politického pole: mladočeští realisté jako Karel Kramář (podobně Josef Kaizl) doufali, že se nové periodikum stane více stranickým listem, než jakým byli Grégrovy *Národní listy*;⁸⁵ pokrokaři různých frakcí by rádi viděli opozičně naladěný deník vůči mladočechům;⁸⁶ realisté kolem Masaryka očekávali mírně – „zdravě“⁸⁷ – opoziční a vzdělávací deník. Složitá jednání zahrnovala uplatnění trojice z *České stráže* v redakci *Českých novin*.⁸⁸ List skončil neúspěchem skoro všech zúčastněných a po několika měsících zanikl.⁸⁹

V důsledku založení deníku došlo k drobným změnám v politickém poli, protože mladočeští realisté se definitivně rozešli s Masarykem, *Časem* a *Naší*

⁸⁴ Ibidem, dopis Cyrila Horáčka (18. 1. 1895).

„Rád bych, aby tam přišel zase antisemitism,“ napsal Horáček Chocovi po umístění článku do *České stráže* na počátku roku 1896. Ibidem, dopis Cyrila Horáčka (21. 1. 1896).

⁸⁵ „Myslel jsem na to, že vytlačí Č[eskou] pol[itiku], pak že donutí *Národní listy*, aby byly lepší, a konečně, že budeme mít list, který bude důsledně hájit politiku naší strany, zejména tam, kde *Národní listy* [podtrženo v originále] často nás nechávají na holičkách – ve věcech sociálních.“ Dopis Karla Kramáře T. G. Masarykovi (1. 5. 1895). *Korespondence T. G. Masaryk – Karel Kramář*, s. 259.

⁸⁶ Srov. VESELÝ, A. P.: *Omladina a pokrokové hnutí*, s. 205.

⁸⁷ POLÁK, S.: *Za ideálem a pravdou 3 (1893-1900)*. Praha, Masarykův ústav AV ČR, 2004, s. 63.

⁸⁸ KNM, Oddělení knižní kultury, f. Josef Pelcl, korespondence přijatá, invt. č. 267, dopis Václava Choce (18. 4. 1894 (sic!)); POLÁK, S.: *Za ideálem a pravdou 3*, s. 314-315.

⁸⁹ VESELÝ, A. P.: *Omladina a pokrokové hnutí*, s. 205.

dobou, neboť se domnívali, že on má být hlavním organizátorem *Českých novin*.⁹⁰ Kvůli připravenému programovému prohlášení vypukla také drobná roztržka mezi Masarykem a trojicí z *České stráže*. Ti byli rozezleni Masarykovou neochotou aktivně organizovat vůči mladočechům opoziční seskupení⁹¹ a další překážkou se ukázalo být přispívání do *Naší doby*.⁹² Spory – neochota Choce a Koernera pokračovat v *Naší době* – se snažil urovnávat i Machar.⁹³ Schůzky s Masarykem však ke shodě nevedly; trojice se domnívala, že Masaryk dostatečně neodmítá mladočeskou (národně liberální) vizi sociálního světa, a tak se dohodla, že vyprovokuje programovou debatu.⁹⁴ Pro nadcházející schůzku rozdělil Horáček program do tří základních bodů: 1) politika vnitřní („otázka jazyková, státoprávní, náboženská a poměr k liberalismu, konservatismu, antisemitismu, klerikalismu, nacionalismu a slovanství“); 2) politika hospodářská a sociální („rolnictvo, živnostenstvo, velkopřůmysl, úvěrnictví, státní finance, kapitalismus, dělnictvo, militarism, justice“); 3) politika kulturní („školství, literatura, umění, žurnalistika“).⁹⁵ Nakonec se ale ukázalo, že sestavování programu je zbytečné a roztržka skončila rozchodem,⁹⁶ který nicméně neměl dlouhého trvání. Trojice vznášela námitky hlavně proti Herbenovi a vzdala se možnosti psát do *Času*.⁹⁷ Avšak do *Naší doby* přispívala i nadále,⁹⁸ přestože se dočasně oslabily vztahy s realisty.

⁹⁰ POLÁK, S.: *Za ideálem a pravdou* 3, s. 314-315.

⁹¹ Masaryk před nimi údajně omlouval chování mladočechů. ANM, f. Václav Choc, k. 1, korespondence přijatá, dopis Cyrila Horáčka (30. 4. 1895).

⁹² „Mas[aryk] je kantor a já nejsem školák.“ Ibidem, dopis Eduarda Koernera (1. 6. 1895).

⁹³ LA PNP, f. TGM, korespondence přijatá, invt. č. 54, dopis J. S. Machara (29. 5. 1895).

⁹⁴ ANM, f. Václav Choc, k. 1, dopis Cyrila Horáčka (26. 5. 1895).

⁹⁵ Ibidem, dopis Cyrila Horáčka (30. 5. 1895).

⁹⁶ „Jsme tedy zase sami. Škoda Mas[aryka], třikrát škoda.“ Ibidem, dopis Cyrila Horáčka (2. 6. 1895).

⁹⁷ Ibidem, dopis Eduarda Koernera (12. 6. 1895).

Choc si měl do Herbena a *Času* „rýpnout“ krátkým textem v *České stráž*i: Masaryk s Macharem to považovali za malichernost a dětinství. LA PNP, f. TGM, korespondence přijatá, invt. č. 55, dopis Josefa Svatopluka Machara (18. 6. 1895).

⁹⁸ KNM, Oddělení knižní kultury, f. Josef Pelcl, korespondence přijatá, invt. č. 270, dopis Václava Choce (10. 5. 1895).

Masarykova kniha *Česká otázka* sestávající z dříve publikovaných statí nebyla pro tehdejší publikum překvapením, ale pokračování v *Naší nynější krizi* získalo Masarykovi nazpět přátelství se skupinou České stráže.⁹⁹ Nermalou úlohu sehrál i Machar, který byl mužům z *České stráže* názorově blíže.¹⁰⁰ Přesto se pokoušeli založit vlastní list podobný *Die Zeit*.¹⁰¹ Na podzim se dokonce uvažovalo o kontaktování Františka Václava Krejčího,¹⁰² který jako jediný z původně zvažované sestavy krátce působil v redakci *Českých novin*.¹⁰³ Avšak nedostatek ekonomického kapitálu znemožňoval provedení takového činu, ačkoli se vedly mnohé debaty s Macharem, opět s Pelclem atd.¹⁰⁴

Také druhý pokus, který počítal se společným vystoupením s některými radikály a Masarykem, ztroskotat na neschopnosti soustředit dostatečné množství kapitálu, s nímž by bylo možné vstoupit do stranického podpole a zaujmout v něm opoziční pozici k mladočeské.

1.2.7 Česká moderna

Malou míru autonomie nevykazovala jen pole politické a žurnalistické, nýbrž rovněž literární. Spojení literatury a politiky zajišťovala takřka identická síť novin – jedno či vícedenních bestsellerů. Samostatné literární žurnály vycházely zřídka, a tak literární skupiny či jednotlivci zaujímaly v literárním poli pozice prostřednictvím novin primárně působících v politickém poli. Teprve v 90. letech,

⁹⁹ „Dočetl jsi už Masarykovu krizi? (...) Jsem s ní celkem spokojen. (...) Jest vidět, že dnes přece již mladočestství ze sebe svléká, třeba to oficielně ještě docela nepřiznal.“ ANM, f. Václav Choc, k. 1, dopis Cyrila Horáčka (13. 7. 1895).

„Choc je také chycen a nadšen [z *Naší nynější krise*].“ LA PNP, f. TGM, korespondence přijatá, invt. č. 56, dopis Josefa Svatopluka Machara (7. 7. 1895).

¹⁰⁰ „Chápu Vás, že se díváte na mladočeskou stranu jako její příslušník a že ji chcete zreformovat. Já v ní nevidím stranu – jsou to hodiny, jichž závažím jsou N. listy. Vemte závaží, je po straně. Několik koleček se dá ovšem upotřebit, ale je jich málo.“ Ibidem, dopis Josefa Svatopluka Machara (23. 7. 1895).

¹⁰¹ Ibidem, dopis Josefa Svatopluka Machara (10. 5. 1895).

¹⁰² „Horáček, Koerner, Choc chtěli by vydávat nějaký takový týdeník jako „Zukunft“. Koerner chce v tom případě počítat s Krejčím, což jsem mu schválil.“ Ibidem, dopis Josefa Svatopluka Machara (15. 8. 1895).

¹⁰³ VESELÝ, A. P.: *Omladina a pokrokové hnutí*, s. 205.

¹⁰⁴ Viz LA PNP, f. TGM, korespondence přijatá, invt. č. 60-65, dopisy Josef Svatopluka Machara (15. 8. 1895-15. 9. 1895).

kdy se postupně konstituovalo žurnalistické pole a vzrůstal počet úžeji zaměřených a čtenářsky náročnějších časopisů/revuí (např. *Rozhledy*, *Naše doba*), objevila se nová literárně zaměřená periodika (*Nové proudy*, *Moderní revue*).¹⁰⁵

V roce 1895 se na titulní straně *Rozhledů* objevil *Manifest české moderny* považovaný za odraz „*ducha doby*“, ve kterém se hlásí o slovo nová generace.¹⁰⁶ Podobně jako pokrokářství/radikalismus nebylo pouhým generačním problémem (viz výše), domnívám se, že nejvhodněji lze *Manifest české moderny* osvětlit zkoumáním dobového stavu literárního pole. V prohlášení se projevuje volání po vyšší míře jeho autonomie a zároveň snaha v něm obsadit novou pozici.¹⁰⁷ Druhý bod selhal na nemožnosti provoláním prosadit bod první. Neschopnost oddělit politické pole a v něm se pohybující aktéry od literárního pole zapříčinila neúspěch snažení, neboť prohlášení žádalo jak literární nezávislost s podpisem politicky velmi angažovaných jedinců (Choc, Koerner, Pelcl a František Soukup) – původně měl vše navíc podepsat Masaryk a počítalo se, že vyjde ve všech větších periodických *Čas*, *Naše doba*, *Česká stráž*¹⁰⁸ – tak pozici v politickém poli spočívající v odmítnutí mladočechů. Z logiky neexistující autonomie literárního pole by Česká moderna musela být schopna obsadit silnou pozici nejen v poli literárním, ale také v politickém,¹⁰⁹ které bylo kromě mladočechů rozdrobené na malé skupiny nedisponující dostatkem kapitálu k takovému činu.

Trojice Choc, Koerner a Horáček, jenž nakonec Manifest nepodepsal, doufala, že Česká moderna tento akt vyvolá, ale výsledkem byla jen další fragmentace vůči mladočechům opozičních pozic na konci r. 1895.

1.2.8 Společnost pro vědy státní a sociální

Na samém sklonku roku 1895 se skupině ve spolupráci s realisty podařilo založit „*Společnost pro vědy státní a sociální*“ – přednáškový a vzdělávací spolek určený primárně pro vysokoškoláky, ale také pro běžné občany.¹¹⁰ Vzhledem k účelu

¹⁰⁵ VESELÝ, A. P.: *Omladina a pokrokové hnutí*, s. 76-82.

¹⁰⁶ VOJÁČEK, M.: *Manifest České moderny. Jeho vznik, ohlas a spory o pojetí České moderny, které vedly k jejímu rozpadu*. In: *Časopis Národního muzea*, č. 1-2 (2000), s. 70.

¹⁰⁷ Viz prohlášení: *Rozhledy*, říjen 1895, č. 1, s. 1-4.

¹⁰⁸ VOJÁČEK, M.: *Manifest České moderny*, s. 69-96.

¹⁰⁹ Někteří ze signatářů ostatně také volali po „*Politické moderně*“. Ibidem, s. 72.

¹¹⁰ *Česká stráž*, č. 2, 11. 1. 1896, s. 3.

spolku a ze vzpomínek zúčastněných lze nápad zařadit do období počátku 90. let,¹¹¹ kdy se v Praze mezi pokrokaři/radikály (vysokoškoláky) a mladými dělníky (sociální demokraté) debatovalo o sociální otázce – jinými slovy docházelo k přepisování starších diskursů do nových forem: revolučního a obráceného revolučního diskursu (viz Úvod). Dříve, než mohl být nápad realizován, byl vyhlášen výjimečný stav a začal proces s tzv. Omladinou.

Dne 21. prosince 1895 se konala první valná hromada této instituce,¹¹² jejímž úkolem měl být zisk hlavně sociálního a kulturního kapitálu vhodného pro pohyb v politickém poli. Organizátoři – skupina České stráže – doufali v širokou účast politiků (oslovili všechny drobné opoziční frakce), vysokoškoláků, dělníků a občanů.¹¹³ Dorazilo celkem 23 lidí, přičemž přišel například Masaryk a několik realistů (Jan Koloušek), staročech Albín Bráf se omluvil, nicméně se přihlásil za člena. Zcela chyběli pokrokaři, včetně Josefa Pelcla.¹¹⁴ Společnost začala fungovat poměrně úspěšně: mezi pravidelné přednášející se řadil Masaryk,¹¹⁵ Cyril Horáček,¹¹⁶ Eduard Koerner, Václav Choc, Jan Koloušek, různí sociální demokraté, Alfons Šťastný atd.¹¹⁷ Návštěvníky přednášek byli především studenti a dělníci, zatímco právních koncipientů přicházelo mnohem méně, než organizátoři původně zamýšleli.¹¹⁸ Některé přednášky vyšly tiskem jako drobné brožury.¹¹⁹

¹¹¹ ANM, f. Cyril Horáček, k. 17, strojopis *Vzpomínky z mého života*, s. 88.

¹¹² Česká stráž, č. 2, 11. 1. 1896, s. 3.

¹¹³ Pozvánka na valnou hromadu obsahovala drobný program, který vypracovala Horáček s Koerneream a Masaryk jej korigoval. ANM, f. Václav Choc, k. 1, dopis Cyrila Horáčka (17. 12. 1895).

¹¹⁴ Ibidem, dopis Cyrila Horáčka (24. 12. 1895).

¹¹⁵ Srov. POLÁK, S.: *Za ideálem a pravdou 3 (1893-1900)*. Praha, Masarykův ústav AV ČR, 2004, s. 155.

¹¹⁶ Viz AAV ČR, f. Cyril Horáček, k. 6, invt. č. 111, zápisy ze schůzí Společnosti pro vědy státní a sociální.

¹¹⁷ Oznamování pravidelně vycházela v *České stráži*.

¹¹⁸ ANM, f. Václav Choc, k. 1, dopis Cyrila Horáčka (20. 2. 1895).

¹¹⁹ Nakladatelem byla Společnost pro vědy státní a sociální. Výjimečně docházelo k vydávání rozsáhlejších publikací ve spolupráci s Josefem Pelclem (předávání sociálního kapitálu vhodného pro tři úzce propojená pole: politické, žurnalistické a literární).

Spolek upevňoval spojení mužů z *České stráže* s realisty a zároveň nabízel nové pozice vepsané do prostoru možností politického pole. V době hlubší restrukturalizace pole na konci 90. let Společnost pro vědy státní a sociální zanikla.¹²⁰

1.2.9 Rozpad skupiny České stráže

Chocův relativně krátký pobyt ve Vídni skončil v září 1895 a následoval přesun do advokátní kanceláře v Olomouci.¹²¹ Jeho korespondenční styk s přáteli (Horáček, Koerner a Machar) ochaboval a, ačkoli se mu pokoušeli zajistit volné pracovní místo v Praze, Choc zůstal v Olomouci.¹²² Přestože ve Vídni byl od svých přátel z *České stráže* také odloučen, stýkal se často s Macharem, který udržoval kromě Horáčka a Koerneru též čilou korespondenci s Masarykem. Spojením mezi Masarykem a Macharem se udržovala sociální síť skupiny České stráže v letech 1894-1895.

Odchod do Olomouce přišel v době, kdy se stále nedařilo nalézt periodikum, v jehož redakci by se mohli muži z *České stráže* konečně usídlit.¹²³ Navíc nedávné spory s Masarykem, Herbenem a Pelclem Choce od realistů více oddalovaly,¹²⁴ zatímco Horáček a Koerner se s realisty stále více sblížovali. Když se konečně podařilo vydávat vlastní časopis *Krakonoš*¹²⁵ (krátce v r. 1896), tvořila jádro jen dvojice Horáček a Koerner; Choc byl požádán o občasné příspěvky až dodatečně.¹²⁶ Choc Koernerovi zazlíval příliš tvrdý postup při odchodu z redakce *České stráže* a jejich přátelství zamrzalo tím více, jak Koerner, ba i Horáček,¹²⁷

¹²⁰ ANM, f. Cyril Horáček, k. 17, strojopis *Vzpomínky z mého života*, s. 89.

¹²¹ NA, f. ČSNS, k. 501, rukopisný životopis Václava Choce.

¹²² ANM, f. Václav Choc, k. 1, dopis Cyrila Horáčka (9. 12. 1895).

¹²³ Choc i Horáček dále využívali možnosti psát do *České stráže*. Ibidem, dopis Cyrila Horáčka (21. 1. 1896).

¹²⁴ Např. KNM, Oddělení knižní kultury, f. Josef Pelcl, invt. č. 272, dopis Václava Choce (13. 1. 1896); LA PNP, f. TGM, korespondence přijatá, invt. č. 73, dopis Josefa Svatopluka Machara (8. 11. 1895).

¹²⁵ *Krakonoš. Politický a literární list pro zájmy jičínského kraje*.

¹²⁶ ANM, f. Václav Choc, k. 1, dopis Cyrila Horáčka (4. 11. 1896).

¹²⁷ LA PNP, f. Josef Svatopluk Machar, korespondence přijatá, signatura (sign.) 28/B/5, dopis Cyrila Horáčka (11. 1. 1896).

odsuzoval pokrokáře/radikály,¹²⁸ s nimž přišel Choc v Olomouci do styku (viz níže).

Rok 1896 se stal rozhodujícím. Choc byl v Olomouci zvolen předsedou Spolku pro severní Moravu, vstoupil do hnutí Mladé Moravy atp. (přenos pokrokářství/radikalismu z Prahy do moravských center).¹²⁹ A mezitím Horáček a Koerner („neorealisté“) vyjednávali ve Vídni o možnosti publikace ve vídeňském *Die Zeit* za podpory Machara a Masaryka,¹³⁰ kteří by na Choce raději zapomněli.¹³¹ Rozpad skupiny České stráže se konal postupně a byl důsledkem hledání dostatečného množství kapitálu pro zajištění vlastní a silné pozice v politickém poli, případně stranickém podpoli. Horáček a Koerner doufali, že takový kapitál získají při spolupráci s realisty, kdežto Chocovi se otevřel jiný prostor možností s přenosem pokrokářství/radikalismu na Moravu.

1.2.10 Pozice skupiny České stráže

Domnívám se, že od počátku roku 1892 do konce roku 1895 lze o trojici jednotlivců – Cyril Horáček, Václav Choc a Eduard Koerner – hovořit jako o skupině České stráže: o jedinečné pozici v žurnalistickém a tím pádem politickém poli (na heteronomním pólu obou polí); o pozici určené množstvím sociálního, ekonomického, kulturního a specifického symbolického kapitálu; o pozici stanovené diferencí (vztahovou vlastností) od ostatních subjektů v politickém poli.¹³²

¹²⁸ V posledním dopise Koerner ostře odsoudil hnutí Mladá Morava, ve kterém se Choc aktivně angažoval: „*mládě horší než Ti starci* [Moravská strana lidová].“ Poté korespondence nadobro ustala. Ibidem, dopis Eduarda Koernerera (5. 1. 1897).

¹²⁹ Viz FISCHER, Richard: *Pokroková Morava (1893-1918). I. díl. Cesta mého života*. Praha, Cesta 1937.

¹³⁰ LA PNP, f. TGM, korespondence přijatá, invt. č. 103, dopis Josef Svatopluka Machara (13. 7. 1896).

¹³¹ Konečné stanovisko Machara a Masaryka o Chocovi obsahuje dopis z r. 1898: „*mám sic jednu takovou životní zkušenost a ta je hrozná – váš přítel Choc ... snad víte ...*“ LA PNP, f. TGM, korespondence přijatá, invt. č. 165, dopis Josef Svatopluka Machara (9. 12. 1898).

¹³² „*Právě už název mé práce* [Bourdieuova zásadní kniha r. 1979 nesla titul *La Distinction*] *má upozornit, že to, co je všeobecně nazýváno **distinkce** [zvýrazněno překladatelem], odlišnost, totiž určitá povaha jednání a způsobů, považovaná většinou za vrozenou (mluví se o „přirozené odlišnosti“), je ve skutečnosti jen **diference**, odchylka, distinktivní rys, prostě **vztahová** vlastnost,*

Nejzákladnějším vymezením skupiny České stráže bylo radikální odmítnutí mladočeské strany – všichni tři redaktoři měli buď blíže ke staročechům (Horáček a Koerner) nebo jedné frakci uvnitř mladočeské strany, která bývá označována jako nacionálně radikální (Choc).¹³³ Další odlišnost se vázala na vztah ke vznikajícím skupinám pokrokářů/radikálů, se kterými se shodovali právě v radikalismu (viz výše, sociální otázka a role státu), ale kritizovali na nich závislost na mladočeské straně. Proto nakonec udržovali styk jen s jejich nezávislou částí (Pelcl, resp. *Rozhledy*).

Nejvíce se propojili s realisty, již odešli z mladočeské strany, tj. Masarykem. Společně kritizovali mladočechy,¹³⁴ avšak pro skupinu České stráže tak Masaryk, Herben a další nečinili dostatečně důrazně (realisté podle nich stále věřili v obrodu mladočeské strany, což Horáček, Koerner a Choc odmítali a požadovali vytvoření nové opoziční formace). Shodovali se také v sociální otázce, ale realisté odmítali radikalismus se vším, co přinášel: přepis nacionalismu (boje národů) do obráceného revolučního diskursu, a tak odmítavý postoj k rakousko-uherskému státu, antisemitské a panslovanské prvky. Též se projevovalo, že redaktoři vycházejí z národně konzervativní vize sociálního světa (např. ženská otázka).

kteřá existuje jedině ve vztahu a skrze vztah k vlastnostem jiným.“ BOURDIEU, P.: *Teorie jednání*, s. 13.

¹³³ Václav Choc na počátku 90. let 19. století projevoval sympatie k mladočeskému politikovi Janu Vašatému. Např. ANM, f. Václav Choc, k. 18, rukopisné poznámky (nedatováno, cca polovina 90. let). VELEK, Luboš: *Jan Vašatý – apoštol mladočeského panslavismu a jeho dobová karikatura*. In: *Slavme slavně slávu Slávov slavných. Slovanství a česká kultura 19. století*. Praha, KLP 2006, s. 71-91.

¹³⁴ Kramář Masarykovi spojenectví se skupinou České stráže ostře vytýkal. Viz *Korespondence T. G. Masaryk – Karel Kramář*, s. 260 a 262-263: „A Herbenovy hlouposti se počítají na Váš vrub – a zrovna tak všechny nemožnosti České stráže.“ (Dopis z 1. 5. 1895) A znovu: „(...) hájiti Českou stráž, kterou Vám přisuzují a která mne napadala nejhoupějším způsobem, nemohu – nanejvýš konsekventně tvrdím, že s Č stráží nemáte co dělati – alespoň já tomu věřím [zvýrazněno v originále].“ (Dopis z 3. 5. 1895)

Minimálně jednou Masaryk do České stráže skutečně napsal: „Ten článek o Kaizlových myšlénkách [KAIZL, Josef: *České myšlénky*. Praha, Edvard Beaufort 1896] nebyl ode mne, nýbrž přímo od Masaryka.“ ANM, f. Václav Choc, k. 1, dopis Cyrila Horáčka (25. 1. 1896).

Sociální demokracii přiznávali silnou pozici a v některých dílčích problémech s ní souhlasili (všeobecné rovné hlasovací právo), avšak neakceptovali marxismus a zásadní rozdíl spočíval ve způsobu přepisu boje národů (revoluční a obrácený revoluční diskurs).

Po vydání knihy *Příspěvek k otázce agrární*¹³⁵ Horáčkovi napsal vůdce agrární skupiny z mladočeské strany a nabízel mu politickou spolupráci.¹³⁶ Šťastný se skupinou České stráže – poté, co Choc sepsal několikadílný článek „otázka agrární“,¹³⁷ oslovil Šťastný také jeho¹³⁸ – sdílel náhled na situaci v zemědělství a původně národně konzervativní vizi sociálního světa.

Jedině v systému popsaných vztahů je možno definovat pozici skupiny České stráže v určitém stavu politického pole. Deklarativní přihlašování se skupiny k obdivu katedrového socialismu a zároveň křesťanského socialismu samo o sobě k takovému určení nestačí.

1.3 Proměny politického pole 1890-1900

Politické pole se na konci 19. století neskládalo pouze z politických stran (spolků), ale hlavně z velkého množství drobných skupin a frakcí současně působících v žurnalistickém poli. Skupina České stráže jako jedna taková frakce zastávala v politickém poli pozici odpovídající popsaným vztahům a rovněž množství nastřádaného kapitálu různého typu. Protože cílem skupiny bylo vstoupit do institucionálního (stranického) podpole, potřebovala získat dostatek specifického symbolického a ekonomického kapitálu, což se jí nikdy nepodařilo, přestože disponovala velkým sociálním a kulturním kapitálem.

Stranické podpole se na konci 80. let 19. skládalo ze dvou subjektů: Národní strany a Národní strany svobodomyslné. Realisté sice obsadili silnou pozici v žurnalistickém a politickém poli, ale do stranického podpole samostatně nevstoupili – spojili se s Národní stranou svobodomyslnou. Volby z roku 1891 vytěsnily Národní stranu na okraj stranického podpole, které opanovali mladočeši.

¹³⁵ HORÁČEK, Cyril: *Příspěvek k otázce agrární*. Praha, Cyril Horáček 1894.

¹³⁶ ANM, f. Václav Choc, k. 1, dopis Cyrila Horáčka (16. 2. 1895).

¹³⁷ Text měl čtrnáct částí a vycházel od června do září 1896 v *České stráži*.

¹³⁸ ANM, f. Václav Choc, k. 2, dopis Alfonse Šťastného (14. 3. 1896).

Tato skutečnost odrážela změnu, jež ve společnosti v českých zemích – přesněji řečeno v Čechách – proběhla na konci 80. let.

1.3.1 Polarizace stranického podpole (štěpné linie)

Rozdělení stranického podpole (stranicko-politického systému) a v něm proběhnuvší změny z 90. let lze nejjednodušeji vysvětlit pomocí politologicky¹³⁹ použité teorie štěpných/konfliktních linií.¹⁴⁰ Její autor – Stein Rokkan – vycházel z předpokladu dvou zlomů, které se odehrály v Evropě 19. století: národní a průmyslová revoluce. Při obou revolucích nastalo štěpení společnosti do určitých skupin, což mělo dopad i na stranicko-politický systém (stranické podpole) daného státního celku. Každé štěpení, odehrávající se podél os (proto linie), je možno pozorovat ve dvou dimenzích: teritoriální a funkcionální. Při národní revoluci se akcentovala štěpná linie centrum-periferie (teritoriální dimenze) a církev-stát (funkcionální dimenze). Průmyslová revoluce přinesla štěpné linie město-venkov (teritoriální dimenze) a vlastníků-pracujících (funkcionální dimenze).

141

Od 60. let až do 80. let se stranické podpole (stranicko-politický systém) celého Rakouska-Uherska polarizovalo (štěpilo) podél os stát-církev a centrum-periferie. V českých zemích tuto polarizaci představovala Národní strana a Národní strana svobodomyšlná. Národní strana stála oproti mladočechům v teritoriální dimenzi blíže státnímu centru a ve funkcionální dimenzi blíže církvi. Mladočeši zaujímali periferní – míněno v rámci Rakouska-Uherska – a sekulární pozici.

S drtivým vítězstvím mladočeské strany v 90. letech se proměnil potenciál štěpných linií národní revoluce, poněvadž se ukazovalo, že se společnost začíná polarizovat podél os průmyslové revoluce. Vznik Československé sociálně demokratické strany dělnické ve stranickém podpoli a různých skupin v politickém poli (hlavně pokrokaři, nezávislí realisté, ale i skupina České strážce

¹³⁹ KOPEČEK, L.: *Aplikace Rokkanovské teorie cleavages a české politické strany na počátku éry masové politiky*. [online, 18. 6. 2011: <http://www.cepsr.com/clanek.php?ID=36>]

¹⁴⁰ LIPSET, Martin Seymour – ROKKAN, Stein: *Cleavages Structures, Party Systems, And Voter Alignments: An Introduction*. In: *Party Systems and Voter Alignments: Cross-national perspectives*. New York, Free Press 1967, s. 1-64.

¹⁴¹ HLOUŠEK, V.: *Konflikt versus konsensus*, s. 36.

atd.) naznačil sílu štěpné linie vlastník-pracující (funkcionální dimenze). Zásadní restrukturační stranického podpole však proběhla až ve druhé polovině 90. let, kdy se podél štěpné linie vlastník-pracující rozčlenily nové stranické formace: Strana pokrokových socialistů (1896), Česká strana radikálně pokroková (1897), Strana národního dělnictva českého (1897), Česká strana státoprávní (1899) – všechny tyto subjekty spojují osy štěpných linií z národní revoluce (centrum-periferie a stát-církev). Teritoriální dimenze město-venkov pak vytvořila základ pro vznik České strany agrární (1899). Přesto nebyl dosud potenciál štěpných linií národní revoluce vyčerpán: Národní strana katolická v Království českém (1897), Křesťansko-sociální strana v Čechách (1894/1898) a Česká strana lidová (realistická) (1900).

Během několika let se tedy stranické podpole znatelně rozšířilo – ukončila se jeho pomyslná konstitutivní fáze. Všichni muži ze skupiny České strážce nakonec do stranického podpole vstoupili, aby v něm zaujali odlišné pozice v závislosti na dalším pohybu v prostorech možností politického pole a vlastních souborech dispozic.

1.3.2 Pokrokářem a národním sociálem

Pobyt Václava Choce v Olomouci mezi léty 1895-1900 ho sblížil s částí pokrokářů/radikálů kolem Antonína Hajna.

Choc se aktivně zúčastnil činnosti Politického spolku pro severní Moravu majícího funkci volného prostoru pro stýkání aktérů z politického pole na Moravě,¹⁴² kde dominantní pozici od r. 1891 obsazovala Lidová strana na Moravě spolupracující ovšem s místní odnoží staročechů (volební kompromis z r. 1896).¹⁴³ Na Moravě se ve druhé polovině 90. let zároveň počínala formovat studentská pokrokářská/radikální skupina podobná dřívějšímu pokrokářskému hnutí v Čechách, která se scházela v různých politických spolecích (subjektech

¹⁴² Identických spolků existovalo více např.: Český politický spolek v Brně, Český politický spolek v Prostějově atd.

¹⁴³ MALÍŘ, Jiří: *Národní strana svobodomyšlná v Čechách a Lidová strana (pokroková) na Moravě*. In: *Politické strany (1861-1938). Vývoj politických stran a hnutí v českých zemích a Československu* [edd. MALÍŘ, Jiří – MAREK, Pavel], Brno Doplněk 2005, s. 139-199.

v politickém poli).¹⁴⁴ Václav Choc se jako předseda (1896-1897) Politického spolku pro severní Moravu mimo jiné podílel na vzniku hnutí Mladá Morava,¹⁴⁵ které sdružovalo různé skupiny nespokojenců s vysvětlením sociálního světa, jaké předkládala Lidová strana. Hnutí se však rozpadlo do mnoha drobných skupin v momentě, kdy chtělo vstoupit do stranického podpole (stranicko-politického systému),¹⁴⁶ jež se počínalo polarizovat podél štěpné linie vlastník-pracující (sociální demokracie).

Václav Choc se v roce 1897 přidal k České straně radikálně pokrokové a dál působil v Politickém spolku pro severní Moravu zásadně odmítajíc Lidovou stranu na Moravě.¹⁴⁷ Před volbami do Říšské rady v r. 1901 byl osloven předsedou České strany národně sociální a bývalým pokrokářem/radikálem Václavem Jaroslavem Klofáčem, zda by nepřijal společnou kandidaturu radikálně pokrokové a národně sociální strany.¹⁴⁸ Přestože ve svém volebním obvodu neuspěl, získal poslanecký mandát v jednom ze dvou Klofáčových obvodů v náhradním termínu.¹⁴⁹

1.3.3 Realisté? III.

Horáček s Koernerem se za podpory Masaryka a Machara zúčastnili jednání o možnosti pravidelného přispívání do vídeňského modernistického periodika *Die Zeit*.¹⁵⁰ Sami se tehdy nazvali „neorealisty“,¹⁵¹ čímž chtěli vyjádřit svůj odmítavý postoj k mladočeské straně a zároveň kladný vztah k Masarykovi. Stále doufali, že se Masaryk rozhodne vstoupit do stranického podpole – v roce 1896 údajně

¹⁴⁴ MALÍŘ, J.: *Pokrokové hnutí na Moravě v letech 1898-1906*. In: Sborník prací Filosofické fakulty brněnské univerzity (Studia historica Brunensia), č. 21-22 (1975), s. 101-122.

¹⁴⁵ FISCHER, R.: *Pokroková Morava (1893-1918)*, s. 71.

¹⁴⁶ MALÍŘ, J.: *Vznik, vývoj a rozpad politického hnutí Mladá Morava*. In: Vlastivědný věstník moravský, č. 29 (1977), s. 22-36.

¹⁴⁷ FISCHER, R.: *Pokroková Morava (1893-1918)*, s. 102.

¹⁴⁸ ANM, f. Václav Choc, k. 1, korespondence s Václavem Jaroslavem Klofáčem (nedatováno, 1900). Srov. Ibidem, k. 2, korespondence s Janem Křížem (8. 8. 1900-8. 10. 1900).

¹⁴⁹ Klofáč vyhrál volby ve dvou obvodech, a tak si mohl vybrat, který bude v Říšské radě reprezentovat a kterého se vzdá. JANOUGH, Roman: *Počátky veřejného a politického působení Václava Jaroslava Klofáče*. Diplomová práce na FF UK, 1999, s. 152.

¹⁵⁰ LA PNP, f. TGM, korespondence přijatá, invt. č. 102, dopis J. S. Machara (29. 6. 1896).

¹⁵¹ Ibidem, invt. č. 103, dopis Josefa Svatopluka Machara (13. 7. 1896).

vypracovával program, který měli společně schválit.¹⁵² I tento pokus však ztroskotat.¹⁵³

Horáček v roce 1898 vstoupil do akademického pole jako soukromý docent a publikoval národohospodářské spisy zaměřené na zemědělství.¹⁵⁴ S Josefem Gruberem pomáhal zakládat časopis *Obzor národohospodářský*¹⁵⁵ a stýkal se s Albínem Bráfem.¹⁵⁶ Koerner se pokusil navázat kontakty se sociálními demokraty, poněvadž se s Masarykem nedokázal příliš shodnout.¹⁵⁷

Teprve v roce 1900 se Masaryk znovu odvážil vstoupit do stranického podpole, když byla založena Česká strana lidová (realistická). Horáček a Koerner se podíleli nejen na tvorbě programu strany, neboť se oba zúčastnili ustanovujícího sjezdu, a Koerner získal funkci náměstka předsedy výkonného výboru.¹⁵⁸ Přesto jim stranické členství dlouho nevydrželo, protože na počátku nového století oba muži z lidové strany odešli.¹⁵⁹ Horáček se věnoval pražské komunální politice v rámci staročeské strany a Koerner přistoupil k mladočechům.¹⁶⁰

¹⁵² „Proč tak nemluvil [Masaryk] již před 2 roky, kdy v nás bylo ještě více ohně a nadšení?“ ANM, f. Václav Choc, k. 1, dopis Cyrila Horáčka (9. 3. 1896).

¹⁵³ Masarykovi „tam vadí, jak se dalo předpokládat, hlavně antisemitism,“ psal Horáček. Neshody měly ale hlubší charakter: Koerner a Horáček radikálně přepisovali národně konzervativní diskurs, kdežto Masaryk a realisté měli blíže k liberálnímu diskursu. Ibidem, dopis Cyrila Horáčka (10. 6. 1896).

¹⁵⁴ ANM, f. Cyril Horáček, k. 17, strojopis *Vzpomínky z mého života*, s 90-92.

¹⁵⁵ ANM, f. Václav Choc, k. 1, dopis Cyrila Horáčka (21. 1. 1896).

¹⁵⁶ Viz ANM, f. Albín Bráf, korespondence přijatá, k. 9, invt. č. 382.

¹⁵⁷ ANM, f. Václav Choc, k. 1, dopis Eduarda Koerneru (4. 9. 1896).

¹⁵⁸ POLÁK, S.: *Za ideálem a pravdou 4 (1900-1914)*. Praha, Masarykův ústav AV ČR, 2005, s. 35-37.

¹⁵⁹ KUČERA, M.: *Herbenova aféra 1905. (K zákulisí reorganizace strany realistů)*. In: *Moderní dějiny*, č. 3 (1995), s. 27.

¹⁶⁰ ANM, f. Cyril Horáček, k. 17, strojopis *Vzpomínky z mého života*, s 105-123; Srov. KUČERA, M.: *Albín Bráf, reorganizace staročeské strany 1906 a její zánik*. In: *Český časopis historický*, č. 4 (1994), s. 706-731.

2. Diskurs uznání českého národa na konci 19. století

Přestože si myslím, že úplně každý diskurs má složku prozaickou a poetickou,¹⁶¹ budu v následujících odstavcích upřednostňovat první složku před druhou. Ve výpovědích, které jsem se rozhodl podrobit zkoumání, si tak budu více všímat stránky faktické, byť se občas nevyhnu upozornění na použité výrazové prostředky.

Ve druhé polovině 19. století sehrál v českých zemích hlavní úlohu diskurs uznání českého národa, resp. jeho identity. Český národ, onen hovořící subjekt v dějinách a zároveň objekt dějin,¹⁶² pronášející „my“, se snažil dosáhnout uznání své vlastní existence – svého historicko-politického nároku na suverenitu. Vznesení požadavku se ke konci 19. století provádělo formou práva na život českého národa: českým státní právem (v nejširším smyslu slova). Jednalo se o diskursivní praktiku, která v sobě propojila obě funkce národa (objekt dějin a subjekt v dějinách) v historicko-politickém diskursu najednou. Prostřednictvím českého státního práva se národ situoval nejen v dějinném čase a prostoru, ale i ve vztazích moci. Na sklonku 19. století žádané uznání by se mělo uskutečnit na jeho základě, aby obnovilo platný leč neexistující stav – podmínky zajišťující bezpečnou a suverénní existenci českého národa.

Organizace národních jednot dostaly za úkol tento diskurs uznání rozšířit i do periferních oblastí českých zemí (viz infrastrukturní metafora) a časopis *Česká stráž* patřil v daném směru k nejvlivnějším.

2.1 Český národ v boji kmenů

Diskurs uznání z 90. let 19. století tedy přechovával a rozšiřoval určitý druh ohraničené a suverénní představy společenství (českého národa), založený na

¹⁶¹ „Každý pokus omezit sféru básnické funkce na poezii nebo ohraničit poezii básnickou funkcí by byl klamným zjednodušením. Poetická funkce není jedinou funkcí slovesného umění, ale pouze jeho dominující funkcí; v ostatní jazykové činnosti pak působí jako podřízená, přídavná složka. Tato funkce posiluje hmatatelnost znaků a tak prohlubuje základní dichotomii znaků a objektů.“ JAKOBSON, Roman: *Lingvistika a poetika*. In: *Poetická funkce*. Jinočany, H & H 1995, s. 81.

¹⁶² FOUCAULT, M.: *Je třeba bránit společnost*, s. 125.

českém státním právu.¹⁶³ Kontext, v němž se diskurs uznání pohyboval, tvořila válka; permanentní válka jako stav uvnitř státu, nikoli na jeho hranicích; vnitrostátní válka mezi jednotlivými subjekty (národy). Společnost, nahlížena touto mřížkou, se ukazuje být rozdělena do dvou soupeřících táborů (subjektů), přičemž kdokoli v nastalé situaci promlouvá, je buď na jedné nebo na druhé straně, nikdy však v neexistujícím prostoru mezi nimi. Národ, celek jedinců spojených prostřednictvím systému statutárních pravidel (představa společenství),¹⁶⁴ se objevuje jako válčící subjekt.¹⁶⁵ „*Není to více zápas stran, jest to zápas národů. Ne politická idea, nýbrž život národa a to našeho národa dán zde v sázku,*“ prohlašuje se v prvním čísle *České strážě*.¹⁶⁶

Politické společenství vytvořené v představách obyvatel českých zemí českým státním právem vymezovalo oblast Českého království (společenství ohraničené a suverénní). Proto se v polovině 80. let 19. století České království rozdělilo do čtyř krajů/krajin mezi čtyři organizace národních jednot.¹⁶⁷ Každá krajina se, jakožto část celku, skládala ze souhrnu půdy (oblasti) a obyvatel s určitou kulturou¹⁶⁸. Již od počátku 19. století se centra, odkud pocházela konkrétní představa společenství, snažila navázat styky s obyvateli žijícími na periferii, kteří užívali obdobný jazyk. Šíření představy tak mohlo být zajištěno produkcí románů a novin na bázi tištěného jazyka (prakticky jazyk z centra). Právě jazyk – kromě toho, že pomáhal projektovat současný válčící subjekt do dějin – sehrával roli veledůležitého přenašeče utvářející se konkrétní představy společenství. V daných krajinách se nacházelo „rozhraní“, jazyková, a tudíž národnostní hranice mezi oběma tábory.¹⁶⁹

¹⁶³ ANDERSON, B.: *Představy společenství*, s. 21.

¹⁶⁴ FOUCAULT, M.: *Je třeba bránit společnost*, s. 125.

¹⁶⁵ Ibidem, s. 61.

¹⁶⁶ Česká stráž, č. 1, 1. 1. 1890, s. 1.

¹⁶⁷ Česká stráž, č. 16, 19. 4. 1890, s. 1-2.

¹⁶⁸ Kulturu pojímám v širokém antropologickém smyslu. Odkazuji se na slova slavného badatele Clifforda Geertze, že člověk je zvíře zapletené do pavučiny významů, kterou si samo upředlo, a kultura je právě touto pavučinou. GEERTZ, Clifford: *Zhuštěný popis. K interpretativní teorii kultury*. In: Interpretace kultur. Vybrané eseje. Praha, Sociologické nakladatelství 2000, s. 15.

¹⁶⁹ Česká stráž, č. 16, 19. 4. 1890, s. 1-2.

Vedle krajin anebo krajů se v podtitulu *České stráže* nejprve vyskytoval výraz zájem, který se vždy váže k nějakému subjektu. *Českou stráž*í artikulovaný zájem patřil válčícímu subjektu: českému národu, resp. českému národu v jednotlivých krajinách. „*Národní zájem*“, jak se o něm hovořilo, se v dobovém národně liberálním diskursu chápal jako výsledek násobení individuálních zájmů příslušníků jednoho národa. Národní zájem měl vést k prospěchu a blahobytu celého národa,¹⁷⁰ pokud každý Čech-jednotlivec bude sledovat svůj vlastní zájem. Národně liberální představa tak počítá s principem neviditelnosti: kolektivní dobro nevykonává jedinec, nýbrž souhrn všech jedinců, kteří se chovají racionálně.¹⁷¹ Proto docházelo k vysvětlování národních jednot, coby „*organisací zájmů národních*“ na svépomocném základě – „*obranné spolky*“ hájí zájmy obyvatel v periferiích.¹⁷² Národní liberálové nabádali k „*vytrvalé defensivě*“ a „*spravedlivému odboji*“, což mělo uchránit jednolitost Českého království.¹⁷³ Důležitou součástí tohoto diskursu byl důraz kladený na svobodu každého individua, kterou měli všichni stejnou „*bez rozdílu*“, lásku k pravdě, poctivost a především na pokrok.¹⁷⁴ Ačkoli se národně liberální diskurs pohyboval v rámci boje kmenů/národů, promlouvající subjekt byl stále ještě polemickým, nepřiliš válečnickým, na rozdíl od pozdějších promluv. Germanizační tlak (podrobnější rozbor viz níže) způsobující příkoří měli příslušníci českého národa snášet se sebezapřením, jak jim velí národní vlastnosti (vlastnosti součtu jednotlivců oproti pozdější národní povaze): rozvaha a opatrnost.¹⁷⁵

Avšak tento národně liberální diskurs se začíná z *České stráže* brzy vytrácet. Místo něj je přepisován (radikalizován) starší národně konzervativní diskurs.

¹⁷⁰ Česká stráž, č. 138, 20. 8. 1892, s. 1.

¹⁷¹ FOUCAULT, Michel: *Zrození biopolitiky*. Brno, Centrum pro studium demokracie a kultury 2009, s. 244.

¹⁷² Česká stráž, č. 20, 16. 5. 1891, s. 1-2.

¹⁷³ Česká stráž, č. 142, 17. 9. 1892, s. 1.

¹⁷⁴ Česká stráž, č. 124, 14. 5. 1892, s. 1.

¹⁷⁵ Česká stráž, č. 106, 9. 1. 1892, s. 1-2.

2.1.1. Národ – homo oeconomicus

Zájem chápaný v kontextu národně liberálního diskursu z podtitulu *České stráže* záhy zmizel, aby ho mohly nahradit jiné výrazy. Nutno dodat, že až do konce roku 1892 se v časopise běžně vedle sebe nacházely výpovědi národně liberálního a národně konzervativního diskursu.

Ostatně již prvotní provolání *České stráže* lze zařadit spíše do národně konzervativní představy organizace národních jednot. Jakkoli ústřední roli má opět „národní zájem“ v singuláru, neodkazuje na součet zájmů jednotlivců, členů národa, kteří se chovají racionálně (každý je sám o sobě ekonomickým subjektem, homo oeconomicus), ale na zcela nesobecké, aktérům neprospěšné, jednání. V tomto momentě bude chování popisováno sakrálně: příslušník národa přináší na oltář národa oběti.¹⁷⁶ V představě společenství tedy Čech „česky cítí, česky myslí a česky jedná“, ¹⁷⁷ a tak se vzdává hmotného prospěchu, protože je v krajinách Českého království probíhající germanizací (viz níže) utlačován. Odmítnutí principu racionálního jednání příslušníků národa považuji za důležitý moment. Ekonomicko-politickým subjektem s vlastním vědomým zájmem se totiž stává až kolektiv. Homo oeconomicus v takovém pojetí není nikdo jiný než národ disponující majetkem.¹⁷⁸ Národ si prostřednictvím tohoto statusu usurpuje právo posuzovat činy všech svých příslušníků. Je třeba si uvědomit, že národnost není proklamativní záležitost, a tak úlohu kritéria plní jazyk.

„Cokoliv i jednotlivec u nás podniká, při všem se táže, zdali tím prospěje, a zdali neuškodí věci svého národa, a **netáže-li se sám, táže se ho národ**,“ což znamená, že v boji národů existují pouze dva soupeřící tábory („my“ a „oni“, případně „druzí“).¹⁷⁹ Český národ – homo oeconomicus i válčící subjekt – vede válku se všemi, kteří škodí jeho zájmu. Kdokoli sleduje individuální zájem a neobětuje svůj hmotný prospěch, stává se národním nepřítelem: „*obojetnost, nestatečnost a pohodlí*“ nemohou být v permanentní válce tolerovány.¹⁸⁰

¹⁷⁶ Česká stráž, č. 14, 4. 4. 1891, s. 1-2.

¹⁷⁷ Česká stráž, č. 1, 1. 1. 1890, s. 1.

¹⁷⁸ Česká stráž, č. 30, 26. 7. 1890, s. 1-2.

¹⁷⁹ Ibidem.

¹⁸⁰ Česká stráž, č. 1, 1. 1. 1890, s. 2.

„Ohlašujeme dnes ten nejrozhodnější boj liknavosti [zvýrazněno v originále],“ hlásá Česká stráž.¹⁸¹

Z nastíněného způsobu vnímání národa vysvítá, že ekonomické vědění se v boji národů začalo uplatňovalo rovněž na posuzování jednání aktérů. Politická ekonomie se ukazovala být za prvé prostředkem k zajištění prosperity národa a za druhé jeho analytickým nástrojem.¹⁸²

2.1.2 „My a oni“

„V Eisensteinu přerušil německý obchodník s českým cestujícím veškeren styk a odvolal učiněnou již zakázku proto, že uviděl v kapse českého cestujícího matiční [Ústřední matice školská] zápalky. To u nás mohl by německo-židovský agent českému obchodníku škrtat sirkami Böhmerwaldbundu [německá obdoba národní jednoty pošumavské] pod samým nosem, námi by to nehnulo!“
Česká stráž, č. 6, 10. 2. 1894, s. 4.

Národ, válčící subjekt, pronášel své „my“ upevňující určitou představu společenství takřka vždy ve vztahu k druhému táboru. Čech se vyskytuje v případě, že má svého protivníka v Němci. Bez německého národa není národ český, říká diskurs boje národů/kmenů; nejjednodušeji vyjádřeno: co není české, je německé a naopak.

Úlohou národních jednot mělo být rozšíření onoho „my“ o obyvatele periferních oblastí (smíšených krajín) Českého království, a tak nutně musely pracovat s protikladem „oni“. Jestliže nejzákladnější podmínkou pro možnost zařadit se do „my“ bylo od jazyka odvislé uvědomění si národnosti skryté kdesi hluboko ve vědomí (viz část první), pak druhý krok představovala rozlišovací schopnost stanovit, kdo jsou „oni“. Národní jednoty nakládaly s oběma kolektivními obrazy jak v obecném, tak konkrétním smyslu. Jejich členové totiž

¹⁸¹ Česká stráž, č. 139, 27. 8. 1892, s. 1.

¹⁸² FOUCAULT, M.: *Zrození biopolitiky*, s. 24.

žili v „*krajinách smíšených*“, kudy procházela jazyková a národnostní hranice; „oni“ tím pádem byli jejich sousedé, se kterými se v každodenním životě prakticky neustále stýkali.

Časopis *Česká stráž* zajišťoval vytváření a upevňování daných obrazů v abstraktní i konkrétní rovině pomocí speciálních rubrik: „*Život menšin v krajinách smíšených*“ (v letech 1895-1896 pod názvem „*Z bojiště našich menšin*“), „*Různé zprávy*“ a „*Dopisy*“. Čtenáře informovaly nejen o kalendářně spojených událostech a dodávaly jim představu vzájemné vazby,¹⁸³ ale navíc převáděly abstraktní figury (germanizace) do naprosto jednoduchých příkladů ze „*smíšených krajin*“ a ještě dávaly čtenářům prostor pro vlastní chápání událostí („*Dopisy*“). Zde se naplno realizovala metafora nacionalistické infrastruktury přenášející určitý druh představy společenství z center do periferie prostřednictvím tištěného jazyka, jenž se šířil kapitalismem technologie tisku. *Česká stráž* byla jednotýdenním bestsellerem, při jehož konzumaci, coby masovém obřadu mnoha obyvatel ve všech „*smíšených krajinách*“, si čtenáři uvědomovali, že podobně činí množství dalších jedinců, čímž se vytvářela představa společenství na základě fikce (zpravodajství *České stráže*).¹⁸⁴

Ve velkém národním příběhu – metanarativ národního obrození, českého nacionalismu – bylo „my“ a „oni“ neustále přítomné. „Oni“ tvořilo jeho součást v podobě agresora, vyvolávalo akci, zatímco „my“ zastupovalo obránce a ustanovovalo reakci. V abstraktní rovině reprezentovala „oni“ figura germanizace, která dílčí příběhy navazovala na velký národní příběh. Germanizace byla prvotní agresivní akcí. V diskursu uznání se proto vysvětlovala jako utlačování anebo vykořisťování (radikalizace) a charakterizovala německou národní povahu, tedy zájem německého národa (*homo oeconomicus*), jako výbojnou. Obranná reakce českého národa odpovídala jeho „*holubičím*“, mírumilovné, povaze.¹⁸⁵ V konkrétní rovině se vyskytovali Němci, na které se přenesly atributy německé národní povahy, celého subjektu. Chování jednotlivých Němců, jak ho předkládala svým čtenářům *Česká stráž*, určovala vůle po utlačování Čechů, „*českého živlu*“.

¹⁸³ ANDERSON, B.: *Představy společenství*, s. 48.

¹⁸⁴ Ibidem, s. 50.

¹⁸⁵ *Česká stráž*, č. 1., 1. 1. 1890, s. 3.

Germanizace znamenala „protivenství“ a „pronásledování“ příslušníků „českého kmene“ v krajinách Českého království.¹⁸⁶ „Dobře **organisované** němectví“ pronikalo stále blíže do oblasti center, a tak obyvatelé periferií trpěli „pod krutou germanisací“.¹⁸⁷ „Terror“, který Němci používali, byl výsledkem pečlivě promyšleného plánu, organizovaného postupu a dobrého vedení.¹⁸⁸ Za povšimnutí stojí jistá diskursivní praktika: Němec je vždy organizován, nejedná samostatně, nýbrž coby pouhá část velkého kolektivu (subjektu); ztělesňuje germanizaci. A není to jen obyčejný Němec, avšak „náš německý souseď“.¹⁸⁹ Pokaždé má jiné jméno a pochází z jiné oblasti, ale to mu nezabraňuje jednat naprosto identicky – v intencích germanizace.

Český čtenář se měl při konzumaci *České stráže* od Němců učit. Často se prováděla srovnání mezi německými a českými spolky, jehož výsledkem se stal nářek na nedostatek přinášovaných obětí a málo propracovanou organizaci českého národa, byť v Českém království držela česká národnost početní převahu.¹⁹⁰ Soupeř v boji musel být pečlivě sledován kvůli vlastnímu poučení a rovněž z důvodu odhalování „protivenství“, které na českém národu páchá.¹⁹¹

2.1.3 Cenzus (sčítání lidu v roce 1890)

„My, Čechové, kteří jsme byli dlouhou dobu takřka jediní obyvatelé tohoto království, kteří po staletí sami byli jsme repraesentanty této země, po různých osudných pro nás událostech byli jsme nuceni hájiti se vší silou svou, abychom nezanikli v moři německém.“
Česká stráž, č. 49, 6. 12. 1890, s. 1-2.

Vyslovení „my“ a „oni“ se stávalo jednodušší v důsledku přemýšlení státu o svém vlastním panství v národnostních kategoriích. Sčítání lidu byla pouze jednou

¹⁸⁶ Česká stráž, č. 137, 13. 8. 1892, s. 1.

¹⁸⁷ Česká stráž, č. 2, 13. 1. 1894, s. 1.

¹⁸⁸ Česká stráž, č. 41, 13. 10. 1894, s. 2.

¹⁸⁹ Česká stráž, č. 137, 13. 8. 1892, s. 1.

¹⁹⁰ Česká stráž, č. 6, 8. 2. 1890, s. 1.

¹⁹¹ Česká stráž, č. 16, 18. 14 1891, s. 1-2.

z několika třídících mřížek, které stát na konci 19. století začal používat. Taková státní snaha vedla k serializaci: každý předmět z třídící mřížky zaujímal pouze jedno přidělené místo (věc je tato a nikoli jiná) jako kopie jiného; člověk se stal zástupcem řady.¹⁹² Výsledky sčítání lidu vytvářely fikci spočívající v tom, že každý jedinec v něm měl jediné, naprosto jasně stanovené, místo.¹⁹³ Stát se pomocí cenzu pokoušel systematicky kvantifikovat národnostní kategorie a přitom vstoupil do boje národů, který de facto použil jako způsob vládnutí – dosavadní necentrováný boj ras se stává mocenským diskursem a je centrován (rasová analýza).¹⁹⁴

Národní jednoty mimo jiné sloužily jako nástroj, který svou činností opět nastolí kvantifikovatelnou převahu české národnosti ve všech krajinách Českého království. Sčítání lidu mělo prokázat sílu českého národa, jeho početní převahu. Nárok vznášený českým státním právem tak získával na legitimitě odvislé od dvoutřetinové většiny v rámci třídící mřížky sestavené na základě obcovací řeči (Umgangssprache).¹⁹⁵ K prvnímu státnímu použití národnostní kategorie došlo při sčítání lidu v Rakousku-Uhersku v roce 1880, tedy v době, kdy národní jednoty ještě neexistovaly, a tak pro ně sčítání lidu připravované na prosinec 1890 bylo premiérou. Navíc „*obranné spolky*“ na lokální úrovni samy prováděly soukromé sčítání lidu – zkoumaly sílu českého národa ve „*smíšených krajinách*“.

Česká stráž, jejíž předseda vydavatelského družstva (Bohuslav Franta) předsedal České kanceláři pro sčítání lidu, se velice aktivně zapojila do apelování na čtenáře, aby se přihlásili k české národnosti. Akt sčítání lidu se dal v boji národů chápat jako bitva mezi oběma národy.¹⁹⁶ Ve sčítacích formulářích se nalézaly pouze dvě možnosti. Každý se mohl přihlásit buď k jednomu nebo druhému táboru; musel někam patřit, protože prostor mezi neexistoval.

Důvodem, proč se mají Češi přihlásit k české obcovací řeči, je „*svatá povinnost*“ (náboženská metafora národa).¹⁹⁷ Národnost určuje mateřský jazyk:

¹⁹² ANDERSON, B.: *Představy společenství*, s. 198-199.

¹⁹³ Ibidem, s. 180.

¹⁹⁴ FOUCAULT, M.: *Je třeba bránit společnost*, s. 67.

¹⁹⁵ ŠAMANOVÁ, Gabriela: *Národnost ve sčítání lidu v českých zemích*. In: *Naše společnost*, č. 1 (2005), s. 1-13.

¹⁹⁶ „*Boj, který byl sveden 31. prosince 1890 (...)*“ Česká stráž, č. 1, 3. 1. 1891, s. 3-4.

¹⁹⁷ Česká stráž, č. 49, 6. 12. 1890, s. 1-2.

„*My zrozeni jsme z české matky, naší mateřskou řečí jest čeština, tou a jedinež tou obcujeme se svými milými, po krvi a rodu (...).*“¹⁹⁸ Pokud by se jedinec hovořící česky nepřihlásil k češtině, coby obcovacímu jazyku ve sčítání lidu, a zapřel by svou „*českou krev*“, učinil by „*podlost jidášskou*“ (opět náboženský motiv) – prodal by se za zisk nebo pro strach, ačkoli jeho svědomí, vlast a národ si vyžadují chování „*věrného a řádného Čecha*“.¹⁹⁹ Tolik ukázka národně konzervativního diskursu aplikovaná na sčítání lidu z r. 1890.

Národnostní mřížka z r. 1880 údajně umožnila Němcům hovořit o „*uzavřeném území*“, oblasti, v níž německá národnost počtem výrazně převyšovala českou, a tak narušovat českým státním právem proklamovanou jednotu Českého království. Nový census měl zakrýt tento klam postavený na obcovací řeči, odhalit skrytou pravdu, tj. naprostou početní převahu Čechů v Českém království, a v „*uzavřeném území*“ nalézt mnoho Čechů. Podle příslušnosti k národnostem se měla měřit vzájemná síla a význam „*jednotlivých kmenů národních*“ po následující desetiletí.²⁰⁰ Jedině pokud vyjde národ ze střetnutí silný, bude moci prosadit svou rovnoprávnost a zajistit výkon spravedlnosti.²⁰¹

Národní jednoty vyzvaly své místní odbory, aby v každé obci zřídily výbor, který sestaví „*adressář*“ všech Čechů bydlících v dané obci, a budou s ním hlídat, „*aby žádný Čech se nám při sčítání neodcizil*“. Jestliže se někdo ze seznamu nepřihlásí k české obcovací řeči, bude vyzván, aby požádal o provedení opravy.²⁰²

Na začátku nového roku (1891) se *Česká stráž* zaplnila příspěvky mapujícími německý nátlak, který zapříčinil nespravedlivý průběh sčítání lidu.²⁰³ Obyvatelé „*uzavřeného území*“ byli vystaveni německému donucování; pod pohrůzkami vyhození z bytu či práce museli za svou obcovací řeč uvést němčinu.²⁰⁴ Výsledky sčítání národní jednoty odmítly považovat za „*spolehlivé*

¹⁹⁸ Česká stráž, č. 52, 28. 12. 1890, s. 1-2.

¹⁹⁹ Ibidem.

²⁰⁰ Česká stráž, č. 48, 29. 11. 1890, s. 1-3.

²⁰¹ Česká stráž, č. 49, 6. 12. 1890, s. 1-2.

²⁰² Česká stráž, č. 50, 13. 12. 1890, s. 1.

²⁰³ Česká stráž, č. 2, 10. 1. 1891, s. 1.

²⁰⁴ Česká stráž, č. 3, 17. 1. 1891, s. 1.

měřítka národnosti“, poněvadž demograficky ubývajícím Němcům doplnili svůj počet „*předěláním Čechů na Němce*“.²⁰⁵

Dopisy zveřejňované na prvních dvou stranách *České stráže* sloužící jako důkazy násilí, jež bylo při provádění sčítání na českém národě spácháno, napomohly uspíšit radikalizaci dosavadní podoby diskursu uznání. Slovo Němec totiž v sobě začínalo ukrývat „*velkopřemyslníka*“, který disponuje kapitálem a mocí, a tak proti němu „*české dělnictvo*“ nezmůže vůbec nic.²⁰⁶ Formovala se tak nová diskursivní praktika typická pro obrácený revoluční diskurs – použití slovníku třídního boje na boj národů, jehož projevem je například zřetězení: germanizace, kapitál, vykořisťování.

2.1.4 Zrození obráceného revolučního diskursu

Sociální otázka v 90. letech 19. století několikrát způsobila restrukturu politického pole českých zemí (viz první část práce), což se nutně muselo odrazit v promluvách časopisu *Česká stráž*, který do periferie přenášel představu aktuálního stavu politického pole. Samotné připuštění existence této sociální otázky poněkud narušovalo hegemonii národně liberálního diskursu.

Prvotní texty z *České stráže* se dotýkaly dělnické situace v průmyslových oblastech a nabádaly pouze k svépomocnému sdružování, podávání petic atp.²⁰⁷ Při popisu podmínek dělníků se pomalu šířil slovník třídního boje přepisovaný ovšem do boje národů, protože *Česká stráž* se věnovala pouze „*českému dělnictvu*“.²⁰⁸ Takový náhled se napojoval na chápání národa coby ekonomického subjektu (*homo oeconomicus*, viz výše). Národ se počal zkoumat v termínech národního hospodářství a současně rozdělovat dle třídního boje. Některé národy bohatly (Angličané, Američané a Francouzi), kdežto jiné chudly. Když se národní hospodářství použilo pro popis českého národa, vyšlo najevo, že nemůže být stejně silný jako německý národ, protože se skládá převážně z dělníků, rolníků, živnostníků, lékařů a advokátů (proletářů, středního stavu a výjimečně maloburžoazie); trpí nedostatkem obchodníků a podnikatelů.²⁰⁹ Pod tímto úhlem

²⁰⁵ Česká stráž, č. 1, 3. 1. 1891, s. 4.

²⁰⁶ Česká stráž, č. 4, 24. 1. 1891, s. 1.

²⁰⁷ Česká stráž, č. 1, 3. 1. 1891, s. 2-3.

²⁰⁸ Česká stráž, č. 122, 30. 4. 1892, s. 1.

²⁰⁹ Ibidem, s. 2.

bylo menšinové obyvatelstvo „uzavřeného území“ rozpoznáno za „příslušníky stavu drobného řemeslnictva a dělnictva“.²¹⁰ Národ i dělnictvo najednou bojují za stejnou věc, spravedlnost a rovnoprávnost,²¹¹ jelikož uzákoněné zásady nejsou prováděny.²¹²

K boji národů a třídnímu boji se přidal ještě požadavek národního hospodářství, nárok na uskutečnění národního blahobytu, kterému prostřednictvím byrokracie bránily mocné kruhy „druhé poloviny Říše [tj. druhý tábor: Němci]“.²¹³ V momentě spojení těchto tří elementů s původním národně konzervativním diskursem – diskursem národního těla a krve – se rodí specifický typ **obráceného revolučního diskursu**. Radikalizace jeho promluv leží ve ztotožnění figury germanizace s rakousko-uherským státem, resp. byrokracií, vládním a státním aparátem, což není nic jiného než „*hustá síť germanizační*“.²¹⁴ Nejedná se ale o náhlý zlom, nýbrž o zdlouhavý a složitý přepis soudobých diskursů: boje národů, diskursu národního těla, národního hospodářství a revolučního diskursu.

Překódování se projevovalo postupně a nejprve, jak se domnívám, vycházelo z centrování sociální otázky, resp. třídního boje, do boje národů. Jeden dělník z „uzavřeného území“ zaslal do redakce *České stráže* dopis, jenž nese stopy zmiňovaného centrování a rovněž prvky rodícího se obráceného revolučního diskursu. Se samozřejmostí akceptuje postulát boje národů, tzn. rozdělení společnosti českých zemí do dvou bojujících táborů – později dojde na označení „*bojující třída*“.²¹⁵ Němci vládnou „*mocným kapitálem, politickým vlivem a podporou s hůry*“, Němci drží ve svých rukou správu obcí, a proto rozhodují. Naproti tomu Čechové mají pouze svou pracovní sílu, jsou nuzní, bezbranní a opuštění.²¹⁶ Třídním bojem se tak označuje mocenský vztah mezi národy, což by nemohlo být učiněno bez vnímání národa v podobě jediného ekonomického subjektu (*homo oeconomicus*). Ihned se vyhláší, že úkolem národních jednot je zlepšování „*hmotných poměrů*“ menšin, což mimo jiné obsahovalo ustanovující

²¹⁰ Česká stráž, č. 18, 6. 5. 1893, s. 1-2.

²¹¹ Česká stráž, č. 123, 3. 5. 1892, s. 3.

²¹² Česká stráž, č. 141, 10. 9. 1892, s. 1.

²¹³ Česká stráž, č. 13, 1. 4. 1893, s. 1.

²¹⁴ Česká stráž, č. 22, 3. 6. 1893, s. 1-2.

²¹⁵ Česká stráž, č. 13, 1. 4. 1893, s. 1.

²¹⁶ Česká stráž, č. 11, 18. 3. 1893, s. 5.

provolání *České stráže*,²¹⁷ v mezích hesla: „jeden za všechny a všichni za jednoho“.²¹⁸ Odtud vedla cesta k národně konzervativnímu diskursu – několikrát jsem ho označil za diskurs národního těla –, poněvadž národ považoval za nedělitelný celek (národní tělo), ve kterém dělnictvo zaujímal funkci jednoho „údu“.²¹⁹ Jediný možný způsob záchrany „nuzných údů“ národního těla národně konzervativní diskurs nalézal v hospodářské organizaci; národní tělo na sebe vzalo podobu racionálně jednajícího ekonomického subjektu (*homo oeconomicus*) sledující vlastní zájem. Jednotlivci již nepokládají oběti na oltář národa (viz výše), avšak musejí národu sloužit: „*Povinnost' volá – nuž, vy všichni, kdož srdce máte na pravém místě, vstupte na zápasště!*“²²⁰

Boj národů se tímto přenesl na pole politické ekonomie, protože ona byla zásadou, podle níž se přibližně od poloviny 18. století státy sebeomezovaly. Národní hospodářství fungovalo jako „kritická státní rezona“,²²¹ tj. jako určitý typ racionality umožňující upravovat způsob vládnutí.²²² Jestliže obecně dochází na analýzu „státní rezony [lépe státního zájmu²²³]“ v principech politické ekonomie, k uvažování o způsobu vládnutí z perspektivy důsledků, jež vyvolává, a zavádí se kritéria úspěchu či neúspěchu,²²⁴ bylo užití národního hospodářství na boj národů nutným důsledkem. Činnost člověka ekonomického (*homo oeconomicus*) se nyní mohla kontrolovat a sledovat. Politická ekonomie sloužila jako instrument omezující „národní zájem“ českého národa, jímž byla snaha po rovnoprávnosti s německým národem; rovnoprávnosti na úrovni moci, protože boj národů nahlížený optikou třídního boje se vyjevoval jako mocenský zápas.

²¹⁷ Jedním z vytyčených úkolů bylo hájení „*hmotných zájmů našeho lidu*“. *Česká stráž*, č. 1, 1. 1. 1890, s. 1.

²¹⁸ *Česká stráž*, č. 13, 1. 4. 1893, s. 1.

²¹⁹ *Česká stráž*, č. 123, 3. 5. 1892, s. 3.

²²⁰ *Česká stráž*, č. 15, 11. 4. 1891, s. 1-2.

²²¹ FOUCAULT, M.: *Zrození biopolitiky*, s. 23.

²²² *Ibidem*, s. 13.

²²³ Odvolávám se na recenzi Foucaultovi knihy, kde se navrhuje alternativní – i když význačný – překlad originálního termínu „*la Raison d'État*“: státní zájem. RŮŽIČKA, Jiří: *Michel Foucault, Zrození biopolitiky*. In: *Reflexe*, č. 37 (2009), s. 142.

²²⁴ FOUCAULT, M.: *Zrození biopolitiky*, s. 26-27.

Následkem toho získal slogan „*Svůj k svému!*“ – výraz odvozený od Palackého hesla „*Svůj k svému a každému podle pravdy*“²²⁵ – novou funkční hodnotu. Každý Čech byl povinován chovat se ekonomicky neracionálně: nakupovat pouze české výrobky u českého obchodníka.²²⁶ Nutno si uvědomit, že tento požadavek tvořil součást šířené představy společenství, a tak ho nelze převádět na reálné chování sociálních aktérů v ekonomickém poli. Uvedená záměna vede k aplikaci nacionálně konfrontačního schématu (viz první část), což vlastně není nic jiného než akceptace diskursu národů a metanarativu národního obrození, coby základního východiska historického vyprávění. Národ pak má „*společné národní vědomí*“ a jednání jeho příslušníků v ekonomickém poli se analyzuje konceptem hospodářského nacionalismu,²²⁷ který připouští dva základní vzorce odpovídající dvěma táborům diskursu boje národů: Češi a Němci. Přijetí diskursu boje národů se odráží také v úvahách o akci a reakci obou bojujících táborů (prakticky se jen zrcadlově převrací akce a reakce obsažená v příběhu národního obrození, viz výše): český hospodářský nacionalismus se považuje za ofenzivní (primární), kdežto německý za defenzivní (sekundární).²²⁸ Rozhodně se nedomnívám, že by hospodářský nacionalismus, resp. nacionální aspekt v ekonomických jevech bylo třeba vysvětlovat jako proces přirozený a objektivní.²²⁹ Zároveň však pochybuji o možnosti aplikovat na jednání sociálních aktérů mřížku ekonomie, a tak mluvit o „*nacionálním ekonomismu*“.²³⁰

Zdůrazňoval-li jsem důsledek diskursu boje národů, totiž rozčlenění společnosti pouze do dvou bojujících táborů, narážel jsem tak na neexistující prostor mezi nimi. Nejvíce se tato skutečnost v představě společenství vyjevila na

²²⁵ ŠTAIF, Jiří: *František Palacký. Život, dílo, mýtus*. Praha, Vyšehrad 2009, s. 302.

²²⁶ Česká stráž, č. 18, 2. 5. 1891, s. 1.

²²⁷ HÁJEK, Jan – KUBŮ, Eduard: *Specifické rysy hospodářského nacionalismu v multinacionální střední Evropě – případ českých zemí*. In: *O hospodářskou národní državu. Úvahy a stati o moderním českém a německém nacionalismu v českých zemích*. Praha, Karolinum 2009, s. 13.

²²⁸ Ibidem, s. 21-22.

²²⁹ KUBŮ, Eduard – ŠOUŠA, Jiří: *Nostrifikace jako interpretační problém: ekonomické opatření či „nemravná“ nacionálně podmíněná výměna elit?* In: *Na pozvání Masarykova ústavu*, č. 3 (2007), s. 119-120.

²³⁰ DOLEŽALOVÁ, Antonie: *Ekonomie a právo (či bezpráví). Případ nostrifikace*. In: *Acta Oeconomica Pragensia*, č. 2 (2006), s. 122-123.

židech/Židech. Skoro automaticky proto byli zařazeni do nepřátelského tábora: „*Německé školy v Sušici vede se díky **terrorismu německého kapitálu** [diskursivní praktika rodičů se obráceného revolučního diskursu] a nerozumu českých rodičů velmi dobře. Ač v Sušici žije toliko 134 Němců a 238 Židů proti 5676 Čechům [,] navštěvuje německou trojtřídní školu 139 dítek a sice 71 hochů a 68 dívek. Německá škola tato má svou historii, vznik a umělé [odkaz k přirozenosti českého jazyka v českých zemích] její udržování jest především zásluhou židovského obyvatelstva, jež převážnou většinou svou **pracuje ve prospěch germanisace***“.²³¹ Figura germanizace, tedy abstraktní varianta obrazu „oni“ (viz výše), zařadila židovské obyvatelstvo do nepřátelského tábora a propojila ho s „*německým kapitálem*“. Židé byli ostatně nalezeni v redakcích německých listů (jedno z nejčastějších uvedení Židů do souvislosti s germanizací); Židé podporovali „*panující německé třídy*“.²³² A proto rozšířil-li se boj národů na mocenský zápas v ekonomickém poli, odhalil se s ním také nový způsob radikalizace (prvek obráceného revolučního diskursu). Kapitál, jehož prostřednictvím se provádělo vykořisťování českého lidu (germanizace), byl identifikován jako židovsko-německý. Český národ v pozici ekonomického subjektu (*homo oeconomicus*) musel tedy na ekonomickém poli začít bojovat s Němci a Židy,²³³ kteří mu byli de facto identickým soupeřem v mocenském zápase o rovnoprávnost.

S historiografickým projektem hospodářského nacionalismu, obecněji nacionálně konfrontačním schématem, se pojí i teze o hospodářském a sociálním antisemitismu, kdy je antisemitismus – „*protižidovské postoje*“²³⁴ – zdůvodňován nacionální hospodářskou a sociální motivací.²³⁵ Opět si myslím, že běží hlavně o přijetí diskursu boje národů v důsledku napojení dílčího příběhu na metanarativ národního obrození,²³⁶ protože následuje konstrukce stavící český hospodářský a

²³¹ Česká stráž, č. 3, 18. 1. 1890, s. 7.

²³² Česká stráž, č. 2, 14. 1. 1892, s. 1-2.

²³³ Česká stráž, č. 127, 30. 4. 1892, s. 2.

²³⁴ BRABEC, Jiří: *Podoby českého antisemitismu před první světovou válkou*. In: Na pozvání Masarykova ústavu, č. 1 (2004), s. 13.

²³⁵ Viz KUČERA, M.: *Reakce na hilsneriádu v táboře českých radikálů*, s. 73-88.

²³⁶ Své stanovisko dokládám zevrubnější ukázkou: „*Antisemitismus v české společnosti a kultuře měl vysloveně endemický charakter, daný složitou národněobrozenou problematikou* [odkaz na metanarativ národního obrození, resp. procesu uvědomění si národnosti – viz první část]

sociální antisemitismus vůči rasovému charakteru německého antisemitismu/rasismu – snad není třeba dodávat, že tento zdánlivě logický kauzální řetěz končí plynovými komorami.²³⁷ Podle mého soudu je antisemitismus prvkem diskursu uznání identity českého národa, tj. českého nacionalistického diskursu jako určitého typu boje národů/kmenů/ras, a z tohoto důvodu vidím nutnost ho zkoumat v jeho rámci.²³⁸ Nemyslím si, že by právě antisemitismus (ideologie) sám o sobě byl alternativou „*k nacionalistické politice obou dominantních politických stran, staročeků a mladočeků*“ (viz první část).²³⁹ Jestliže hlavním zdrojem českého antisemitismu konce 19. století byl odpor proti liberálnímu konceptu společnosti (oné vizi vysvětlující sociální makrosvět) a neomezenému tržnímu hospodářství,²⁴⁰ neznamená to spíše, že antisemitismus byl součástí tehdy se formujícího radikálního diskursu, tedy určitého typu obráceného revolučního diskursu? I toto se pokusím doložit v dalších odstavcích při rozboru promluv skupiny České stráže.

Již na začátku 90. let vznikl specifický druh obráceného revolučního diskursu. Přepisoval národně konzervativní diskurs národního těla a odmítal

utvářejícího se moderního českého národa. Tradiční náboženská intolerance byla vystřídána tvrdým sociálně-nacionálním odporem vůči Židům, vnímaným českou společností nejen jako schopná hospodářská konkurence, ale zejména jako nositelé germanizace [akceptace boje národů jako výchozího bodu autorova zkoumání]. *Někteří židovští publicisté* [jedna ze základních figur antisemitských prvků diskursu uznání českého národa] *vystupovali v národních sporech* [„národně konfrontační schéma“ neboli boj národů, viz výše] *proti české politice z pozic rakouského liberalismu* [zařazení Židů do druhého tábora; spojení Židů a liberalismu patří k důležitému prvku obráceného revolučního diskursu, viz níže] *ve jménu „abstrahovaného a utopického všenněmectví“* (Pavel Eisner). *Nacionalistický akcent antisemitismu byl ještě podpořen rozhodnutím rakousko-uherské vlády provádět od roku 1880 census na základě přihlášení nikoli k určité národnosti, „obcovacímu jazyku“; většina Židů se posléze přiklápěla k německému jazyku a kultuře* [užití státem vytvořené třídící mřížky – cenzu – k definitivnímu vykázání Židů do tábora „oni“].“ MED, Jaroslav: *Antisemitismus v české kultuře druhé republiky*. In: Soudobé dějiny, č. 1 (2008), s. 10-11.

²³⁷ Stručný rozbor antisemitismu v historiografii provádí historik Michal Frankl. Idem: *Antisemitismus „národní“, „hospodářský“ či „náboženský“*. In: Na pozvání Masarykova ústavu, č. 1 (2004), s. 21-28.

²³⁸ Srov. FRANKL, M.: „*Emancipace od židů*“, s. 304-313.

²³⁹ Ibidem, s. 310.

²⁴⁰ Ibidem.

národně liberální diskurs. Tím se lišil od radikálních promluv pokrokářů – jiného druhu obráceného revolučního diskursu.

2.2 Národní tělo v třídním boji

*„Myšlenka hospodářské emancipace
proniknouti musí každého jednotlivce
(...), tak aby vešla v krev a maso
celého národa a slovo [národ] učiněno
bylo tělem.“*

A. Z. [Cyril Horáček]: *Naše
hospodářské nedostatky*. Josef Pelcl,
Chrudim 1894, s. 56

Soubor promluv skupiny České stráže vyrostl na diskursu národního těla. Národ tvořil živý organismus.²⁴¹ Skládal se z „úďů“. Při jeho popisu se používaly biologické či medicínské výrazy: „život“, „ploditi“, „bujení“, „přirozenost“, „vrožený“, „zdravý“, „churavý“, „nemravný“, „škůdce“, „rozkladný“, „choroba“, „parazit“, „míza“, „péče“, „rozkvět“, „chřádnouti“, „zhynouti“, „kořen“, „větev“, „kvetoucí“, „strom“, „pramen“, „polyp“, „operovati“, „vypěstovati“, „žírný“ [plodný] atd. Namátkou uvádím některé, jenž mohou do jisté míry sloužit jako indikátory – neříkám tím ovšem, že vyskytuje-li se v nějaké výpovědi adjektivum „nemravný“, lze ji automaticky zařadit do národně konzervativního diskursu.

Do těchto slov zahalila skupina České stráže vlastní druh představy společenství. Mým úkolem bude prozkoumat, jak takový druh vypadal. Za nejdůležitější však považuji pokus o určení specifik souboru promluv České stráže oproti výše popsanému typu obráceného revolučního diskursu. Hlavní výpovědí je pro mne takříkajíc politický román; brožura pocházející z pera Cyrila Horáčka (pseudonym A. Z.) s názvem *Naše národohospodářské nedostatky*.²⁴² Další promluvy nalézám v časopisech *Česká stráž* a *Rozhledy*.

2.2.1 „Státoprávní souboj“

*„Politický boj celého národa jest jako
každý jiný boj. Kdo nechce střílet do*

²⁴¹ CHOC, Václav: *Korporativní povaha obce samosprávné*. In: *Rozhledy*, r. 1894, s. 132.

²⁴² A. Z. [Cyril Horáček]: *Naše hospodářské nedostatky*. Josef Pelcl, Chrudim 1894.

vzduchu (...), musí znáti dispozice protivníkovy, jeho prostředky, jeho slabiny. Ne nechat nepříteli, aby do nás dle libosti střílel, ne těšiti se pořád, že je nás na vystřílení ještě dost (...). Nikoli, my musíme býti výbojnými a pracovati v potu tváře, dokud nedobudeme provedení svého práva.“

CHOC, Václav: *Dnešní stadium českého státu*. In: *Rozhledy*, r. 1895, s. 193-203.

České státní právo patřilo mezi důležité prvky souboru promluv skupiny České stráže, na nichž lze pozorovat přepis (radikalizaci) dosavadních diskursů – v tomto případě změnu v diskursivní praxi. Doposud se užívalo jako důkazní materiál proti „uzavřenému území“; dokládalo nedělitelnost Českého království, případně zemí koruny české. Když se však boj národů stával mocenským zápasem v různých oblastech, utvořilo české státní právo jednu frontu bojové linie.

Skupina České stráže tvrdila, že České království nebylo nikdy ve svých dějinách závislým státním celkem. Vždy se jednalo o stát suverénní a samostatný s vlastním panovníkem. Pečlivým zkoumáním vztahů českého státu k rakouským zákonům se začalo dokazovat, že „*právo na český stát nikdy nebylo formelně [formálně] zrušeno*“.²⁴³ Český stát dosud existuje jako **právní subjekt**, což je zásadní poselství čtenářům.²⁴⁴ Takové sdělení prezentované jako objev – pravda se vyjevuje v dějinách – skupině České stráže umožnil klást vysoké požadavky vůči Rakousku-Uhersku a zároveň apelovat na nutné pracovní úsilí českého národa. Jeho reprezentanti na Říšské radě měli žádat zřízení zemské vlády. České království by se tak opět stalo suverénním celkem a „*plodilo*“ by zemské zákony. Současní politici zastupitelé českého národa ovšem operují s pojmem „*pouhé autonomie*“, která vykonává jen správu v mezích státních zákonů; je to „*trpěný a regulovaný organismus*“. Mnozí se údajně již spokojili se Zemským výborem, který Václav Choc nazývá „*bezzvládným a bezmocným*“, protože „*schovává osobu českého státu*“. České království bylo nejen „*státově suverénní*“, tj. právním

²⁴³ CHOC, Václav: *Dnešní stadium českého státu*. In: *Rozhledy*, r. 1895, s. 193-203.

²⁴⁴ Idem: *Slovo o dnešní politice státoprávní*. In: *Rozhledy*, r. 1895, s. 385-395.

subjektem, ale i „*hospodářským subjektem*“.²⁴⁵ Jinými slovy, přihlédnou-li k funkci národního hospodářství na konci 19. století coby principu omezování vládnutí, znamená to,²⁴⁶ že České království má samo sobě vládnout. Výkon moci zajistí hospodářský subjekt: národ. Boj národů je permanentním soubojem o moc a suverénní a ohraničená představa společenství se uskutečňuje.²⁴⁷ Nepřítelem se tak více stává „*vídeňský*“ či „*říšský centralismus*“, protože o Rakousku-Uhersku se hovoří jako o „*říši*“ – svazku států, který se rozšiřoval protiústavně.²⁴⁸

České státní právo skupiny České stráže v sobě skrývá hlubší prvek radikálního diskursu, tedy obráceného revolučního diskursu určitého typu. V momentě pootočení boje národů v mocenský souboj dvou suverénů, vynořuje se před „*my*“, před národem, právním i hospodářským subjektem, nový soupeř: rakousko-uherský stát a jeho způsob vládnutí – liberalismus.

2.2.2 Liberalismus

„*Žijemet' v době, kdy
národohospodářský liberalismus pořád
ještě nedoklepal a své vědomé i
nevědomé lži stále ještě šíří.*“

Ch.: *O svobodě I.* In: Česká stráž, č. 19,
9. 5. 1896, s. 2-3.

Odmítnutí liberalismu považují za klíčový prvek radikálního diskursu v českých zemích obecně, protože podle radikálů to byl právě liberalismus, který ustanovil vztahy jedinců v mezích mocenského zápasu (velký-malý, slabý-silný, vládnoucí-vykořisťovaný) a který všem aktérům záměrně nabízel falešné vysvětlení sociálního světa.

Proto s sebou jeho kritika přinášela otázku „*kde leží pravda*“?²⁴⁹ Hovořilo-li se o liberalismu, byla to otázka pravdy a lži, skutečnosti a fikce. Pravda se musela odhalit pod nánosem lži; ležela skryta za „*lživým zrcadlem prohané*

²⁴⁵ Idem: *Státoprávní úvahy*. In: Rozhledy, r. 1895, s. 205-208.

²⁴⁶ FOUCAULT, M.: *Zrození bipolitiky*, s. 23-27.

²⁴⁷ ANDERSON, B.: *Představy společenství*, s. 21.

²⁴⁸ CHOC, Václav: *Slovo o dnešní politice státoprávní*. In: Rozhledy, r. 1895, s. 385-395.

²⁴⁹ *Svobodomyslnost podle módy*. In: Česká stráž, č. 35, 31. 8. 1895, s. 1.

žurnalistiky“.²⁵⁰ Jednalo se o systém, v němž většina novin a časopisů skrývala před čtenáři pravdu, tzn. pravou tvář liberalismu. Přirozenou svobodu individua, svobodu „*konkurrence*“ a soukromé vlastnictví skupina České stráže charakterizovala jako „*lesklé pozlátko*“,²⁵¹ „*pasociální pomysl*“²⁵² atd. Ve skutečnosti ustanovil liberalismus mocenské vztahy mezi všemi jedinci; společnost se rozčlenila na dva tábory: dravce („*kořistící šelmy*“) a kořist (většina obyvatelstva).²⁵³ Člověk není v sociálním světě svobodný, ale „*odvislý a vázaný*“.²⁵⁴ Někteří jedinci jsou již sami o sobě silní, větší a „*převládající*“.²⁵⁵ Proto místo konkurenční svobody nastupuje „*diktát*“ silnějšího, egoisticky jednajícího jedince,²⁵⁶ který tak nepoctivými prostředky – korupcí – nabude moci a bohatství.²⁵⁷ Tito lidé nakonec vytvořili mocné vrstvy,²⁵⁸ vládnoucí třídy.²⁵⁹ Ve svých rukou drželi výkon vlády a, prostřednictvím parlamentů bez rovného všeobecného hlasovacího práva, i zákonodárství. Vlády se ujalo jmění a bohatství – „*kapitalismus nemnoha boháčů*“ –, rozšířila se korupce a nastala demoralizace společnosti.²⁶⁰ V takovém režimu platila svoboda a rovnost pouze na papíře,²⁶¹ poněvadž zákonodárství diktované kapitalisty uvedlo všechny ostatní třídy do dluhů. Blahobyt tak zůstal privilegiem úzké skupiny sobeckých individuí a společnost upadala – současný stav liberalismu je definován jako „*úpadek*“.²⁶² Tímto způsobem byla zjevována pravda. Každý liberální pojem měl svého skrytého a opravdového dvojníka.

Proti liberalismu se v této podobě radikálního diskursu použila diskursivní praktika třídního boje popisující vztahy ve společnosti coby mocenský zápas.

²⁵⁰ Ibidem.

²⁵¹ *Liberalismus a žurnalistika*. In: Česká stráž, č. 19, 12. 5. 1894, s. 1.

²⁵² Ch.: *O svobodě I*. In: Česká stráž, č. 19, 9. 5. 1896, s. 2-3.

²⁵³ Ch.: *O svobodě II*. In: Česká stráž, č. 20, 16. 6. 1895, s. 2.

²⁵⁴ Ch.: *O svobodě V*. In: Česká stráž, č. 22, 30. 5. 1896, s.2.

²⁵⁵ Ch.: *O svobodě I*. In: Česká stráž, č. 19, 9. 5. 1896, s. 2-3.

²⁵⁶ Ch.: *O svobodě V*. In: Česká stráž, č. 22, 30. 5. 1896, s.2.

²⁵⁷ *Úpadek liberalismu*. In: Česká stráž, č. 43, 27. 10. 1894, s. 1.

²⁵⁸ *Všeobecné hlasovací právo I*. In: Česká stráž, č. 47, 24. 11. 1894, s. 1-2.

²⁵⁹ Ch.: *O svobodě V*. In: Česká stráž, č. 22, 30. 5. 1896, s.2.

²⁶⁰ *Kapitoly o liberalismu*. In: Česká stráž, č. 25, 22. 6. 1895, s. 1.

²⁶¹ *Všeobecné hlasovací právo I*. In: Česká stráž, č. 47, 24. 11. 1894, s. 1-2.

²⁶² Ch.: *O svobodě III*. In: Česká stráž, č. 21, 23. 5. 1896, s. 2.

Jelikož byla v Rakousku-Uhersku prováděna politika liberalismu, mířilo jeho odmítnutí rovněž na tento státní svazek či „říši“ (viz výše). Lži o svobodě šířila „židovská, podplacená žurnalistika vídeňská“, ²⁶³ což znamená, že liberalismus se úzce propojil se zákonodárstvím Rakouska-Uherska a zároveň i s antisemitismem.

2.2.3 Sociální otázka

Pravdu, kterou liberalismus neustále zakrýval, představovala sociální otázka. Skládala se ze souboru požadavků, které je nutno zavést, aby celá společnost dosáhla stavu blahobytu. Sociální otázka zahrnovala změny v politice vůči dělníkům, v zemědělském zákonodárství a maloživnostenské politice.

Skupina České stráže se nejvíce věnovala „otázce agrární (malorolnické)“, ²⁶⁴ protože rolnictvo považovala za „mízu“ celého národa. ²⁶⁵ Vztah velkostatkář-rolník vnímala úplně stejně jako továrník-dělník. O selský stav měl národ (České království, viz české státní právo) pečovat. Podobně mělo dojít k zabránění růstu internacionalismu mezi dělnictvem a k jeho včlenění do národního těla. ²⁶⁶ Nejpalčivějším problémem – „rakovinou“ – tehdejší společnosti byla podle Cyrila Horáčka míra zadluženosti rolníků a dělníků, jenž rostla v důsledku liberálního vládnutí. ²⁶⁷ Malorolník „podléhá v soutěži s **kapitalisticky mocnějším velkostatkářem**“, ²⁶⁸ zadlužuje se a stává se pachtýřem vykořisťovaným židovským lichvářem. ²⁶⁹ Má-li přijít náprava, musí se společnost vzdát „hospodářské svobody jednotlivce“, ²⁷⁰ chce-li národ uvidět pravdu, musí nejprve odložit falešnou tvář liberalismu.

Právě sociální otázka vnesla do historicko-politického diskursu boje národů třídní boj, mocenský zápas a umožnila přepis boje národů do obráceného revolučního diskursu. Sociální otázka byla ve své podstatě základní diskursivní praktikou pro odmítnutí liberalismu. Ona byla jeho skutečnou tvář, proto se

²⁶³ *Liberalismus a žurnalistika*. In: Česká stráž, č. 19, 12. 5. 1894, s. 1.

²⁶⁴ Vch.: *Politika agrární*. In: Česká stráž, č. 24, 13. 6. 1896, s. 2.

²⁶⁵ A. Z.: *Naše hospodářské nedostatky*, s. 7.

²⁶⁶ *Ibidem*, s. 11.

²⁶⁷ *Ibidem*, s. 9.

²⁶⁸ *Ibidem*, s. 10.

²⁶⁹ *Ibidem*, s. 6.

²⁷⁰ *Ibidem*, s. 11.

nejčastěji vyskytovala v jeho přítomnosti. V momentě objevení se sociální otázky, došlo zároveň k vyslovení pochybností o platnosti liberalismu.

2.2.4 Antisemitismus

*„V kterých rodinách jest obcovací řeč
německá, kdo zakládá soukromé
německé školy, kdo vede německé knihy
a korespondenci, kdo plní naše
německé školy střední a vysoké, kdo
vyjadřuje a píše nenávistí sršící
žurnály, kdo ostentativně v moravských
městech volí proti nám a udržuje tam
německou nadvládu?“*

Požidovštělá mladočeská politika. In:
Česká stráž, č. 4, 25. 1. 1896, s. 1.

Fikci liberalismu skrývali především židovští novináři. Funkce Žida v obráceném revolučním diskursu, jaký produkovala skupina České stráže, spočíval ve spojování částí obrazu „oni“: Žid byl kapitalistou nebo obchodníkem (ve vztahu však vždy tím mocným nebo silným jedincem), falešným liberálem, vídeňským centralistou atd.

Antisemitský prvek v onom radikálním diskursu nicméně nepocházel pouze z popisu mocenského zápasu pomocí slovníku třídního boje, ale patřil již k okrajové figuře národně konzervativního diskursu – tzv. náboženský antisemitismus (antijudaismus) –, ovšem hlavně byl plně obsažen v boji národů/kmenů (viz výše). Židé se v rámci tohoto diskursu, který rozděloval společnost do dvou táborů, museli ocitnout v jednom nebo druhém táboře, protože žádný prostor mezi nimi nepřicházel v úvahu. Nyní, když radikální diskurs použil českého státního práva k požadavku na vytvoření suverénního českého státu, kde výkon moci připadl českému národu (právníckému a hospodářskému subjektu, viz výše), zradikalizoval se i dosavadní antisemitismus z boje národů. Židé byli totiž zařazeni do nového širšího obrazu „oni“, jenž zahrnoval vládnoucí třídy (mocenský zápas), centralismus (státoprávní souboj), germanizaci (boj národů) a kapitalistu-liberála zodpovědného za zákonodárství (představitel tehdejšího způsobu vládnutí).

V promluvách skupiny České stráže se prvky antisemitismu objevují neustále. Od konstrukce náboženských táborů (křesťané versus židé),²⁷¹ přes specifickou národní povahu až k židovské fyziognomii.²⁷² „Židé jsou pány kapitálu a pány situace,“ vyjadřuje explicitně spojení Židů s druhou stranou mocenského zápasu výpověď ze skupiny České stráže.²⁷³ Jsou nepřáteli národnostními, protože se při použití třídící mřížky vyskytují ve skupině „oni“ (Němci), i hospodářskými.²⁷⁴

Přestože je zcela zřejmé, že antisemitismus patřil k nejdůležitějším prvkům radikálního diskursu v českých zemích, nedomnívám se, že by sám byl reálnou alternativou vůči národně konzervativnímu nebo národně liberálnímu diskursu, či že by protestoval proti „paradigmatu česko-německého národnostního konfliktu“.²⁷⁵ Snažím se naopak říci, že přímo uvnitř tohoto paradigmatu – boje národů – byl latentně obsažen, a proto hovořím o prvcích antisemitismu, nikoli pak o samostatném jevu s názvem antisemitismus. S modifikací boje národů v obrácený revoluční diskurs nastala též proměna jeho antisemitských figur.

2.2.5 Svůj k svému

„Žijeme na sklonku století devatenáctého uprostřed Evropy a nikoliv v nějaké idylle a musíme počítati s těmi faktory, jež dnes v politickém osudu národů rozhodují. Ale faktorem tím není historický ani literární ani umělecký sentimentalismus, faktorem tím jest hospodářská váha a zdatnost národního celku.“

Hospodářská politika. In: Česká stráž, č. 6, 10. 2. 1894, s. 1.

²⁷¹ *Bludy o antisemitismu.* In: Česká stráž, č. 45, 10. 11. 1894, s. 1.

²⁷² A. Z.: *Naše hospodářské nedostatky*, s. 46; *Židé a naše národní poměry.* In: Česká stráž, č. 25. 2. 1893, s. 2-3.

²⁷³ *Židé a naše národní poměry.* In: Česká stráž, č. 25. 2. 1893, s. 2-3.

²⁷⁴ *Požidovštělá mladočeská politika.* In: Česká stráž, č. 4, 25. 1. 1896, s. 1.

²⁷⁵ FRANKL, M.: „*Emancipace od židů*“, s. 310.

Stěžejní součástí radikálního diskursu konce 19. století se jeví být heslo Svůj k svému, které bylo součástí již národně liberálního i národně konzervativního diskursu (viz výše). Jak se proměnilo a jakou funkci plnilo v promluvách skupiny České stráže? Jednalo se o „*třetí fázi národního obrození*“, ²⁷⁶ „*hospodářskou emancipaci*“ anebo „*vnitřní hospodářský nacionalismus*“? ²⁷⁷

Žádost o obnovení suverénnosti Českého království (právního subjektu, viz výše) pomocí českého státního práva úzce souvisel s přemýšlením o českém národu v podobě ekonomického subjektu (*homo oeconomicus*). Nejen, že je skupina České stráže oba považovala za rovnocenné programové body, ²⁷⁸ nýbrž samy se úzce doplňovaly. Doložení nepřerušené existence českého státu a volání po suverénním výkonu moci s sebou přineslo otázku po způsobu vládnutí. Jak uspořádat poměry v Českém království, ve své podstatě národním státě? Jak určovat státní zájem („*státní rezonu*“, viz výše), resp. národní zájem? Nuže, odmítala-li skupina České stráže liberální způsob sebeomezování vlády, neznamenovalo to úplné odvrácení od politické ekonomie při výkonu a kontrole vlády – rozdělení moci v českém národě. Kritika liberalismu z národohospodářského stanoviska plnila tak důležitou roli kvůli promýšlení a nalezení **správného** způsobu, jak **nejlépe** limitovat a pozorovat český národ; jak **skutečně** popsat sociální svět. Odtud pochází pravdivostní styl liberální kritiky, která se stala nutným prvotním krokem na cestě hledání způsobu omezení státního zájmu.

Politická ekonomie zůstala v tomto ohledu v naprosto dominantním postavení. Nabyla funkce jedinečného analytického nástroje k pozorování českého národa: „*Statistika podává nám zrcadlo, kde se rázem můžeme viděti. V několika tabulkách cifer uvidíme, kde stojíme a jaká síla je v těle našem.*“ ²⁷⁹ Přesně v duchu tohoto sdělení popsal Cyril Horáček tělo českého národa v *Našich národohospodářských nedostacích*. Postupoval systematicky od jednoho hospodářského odvětví ke druhému. Hledal český kapitál, české podniky, české

²⁷⁶ Ibidem, s. 93.

²⁷⁷ HÁJEK, J. – KUBŮ, E.: *Specifické rysy hospodářského nacionalismu v multinacionální střední Evropě – případ českých zemí*, s. 15.

²⁷⁸ CHOC, Václav: *Dnešní stadium českého státu*. In: *Rozhledy*, r. 1895, s. 193-203.

²⁷⁹ *Náš kapitál se probouzí*. In: *Česká stráž*, č. 31, 3. 8. 1895, s. 1-2.

obchodníky, české průmyslníky, české banky, české spořitelny, české záložny, české železnice atd. – vše podle národnosti za použití státní třídicí mřížky, tj. sčítání lidu. Svá zjištění zanašel do cifer (procentuální zastoupení) a tabulek zachycujících skutečný stav národní síly, který podle něj nebyl vůbec uspokojivý. Český kapitál byl českým pouze teritoriálně nikoli národnostně. Až na výjimky všechen potenciální český kapitál končil u německých a židovských (nepřátelských) finančních ústavů, peníze rolníků a dělníků taktéž v rukou národních nepřátel a nápodobně i zadlužená půda. Horáček tedy čtenářům sděloval, že český národ je velice slabý a pokud se chce stát silným, musí se každý jednotlivec chovat podle hesla Svůj k svému, tedy neracionálně, neliberálně, nesobecky, neegoisticky. Boj národů totiž pro něj, zástupce obráceného revolučního diskursu, znamená mocenský souboj dvou ekonomických subjektů: českého národa („my“) a vykořisťujících německo-židovských kapitalistů, obchodníků, liberálních žurnalistů, kteří se podílejí na dobovém germanizačním a utlačovatelském zákonodárství (bod propojení „oni“ se státem skrzeva mocenský souboj).

Horáčekův politický pamflet používal všech uváděných prvků obráceného revolučního diskursu. Při analýze každého z dílčích odvětví národního hospodářství však prostřednictvím liberalismu útočí nejen na Židy a Němce („oni“), nýbrž i na jimi ovládaný stát. Útok radikálního diskursu míří do Vídně („*polyp, který i v hospodářství roztahuje svá ramena po žírných krajích českých*“²⁸⁰) kvůli centralismu,²⁸¹ do Říšské rady (zákonodárství) a do „*požidovštělé mladočeské politiky*“,²⁸² tj. do českých liberálních řad. V nich nachází viníky současné slabosti českého národa. Oni (nový obraz „oni“) ustanovili mocenské vztahy mezi jednotlivci (slabý-silný, mocný-vykořisťovaný) ve chvíli schválení liberálního zákonodárství a oni se ani nesnažili a nesnaží nastaly stav změnit: „*V tomto soutěživém hospodářském závodění zúčastnil se i národ český (...), avšak zůstal za ostatními národy, zejména pak za svými*

²⁸⁰ A. Z.: *Naše hospodářské nedostatky*, s. 27-28.

²⁸¹ CHOC, Václav: *Slovo o dnešní politice státoprávní*. In: *Rozhledy*, r. 1895, s. 385-395.

²⁸² *Požidovštělá mladočeská politika*. In: *Česká stráž*, č. 4, 25. 1. 1896, s. 1.

*politickými odpůrci značně pozadu.*²⁸³ Oni mohou za to, že „my“ jsme slabý a vykořisťovaný – „inferiorní“ – národ.²⁸⁴

Ačkoli Horáček využíval politické ekonomie, resp. ekonomické statistiky, neomezil se jen na národní hospodářství; Svůj k svému nebylo synonymem pro pouhé nacionální jednání v ekonomickém poli. Odvažují se tvrdit, že Svůj k svému v promluvách skupiny České stráže označoval navrhovaný způsob vládnutí (sebeomezování státního zájmu, viz výše) uvnitř Českého království – nikdy nezaniklého suverénního českého státu (právní subjekt). Autor *Našich národohospodářských nedostatků* se nezastavil před kritikou školského systému v českých zemích a žurnalistiky (dvou pilířů výchovy mládeže), protože věnují nedostatečnou pozornost národnímu hospodářství – novému stylu vládnutí všude ve světě.

Jakým způsobem chtěla skupina České stráže omezovat státní zájem, tzn. národní zájem Českého království? Základ jejich uvažování tvořila směs několika tehdejších politických směrů: německý katedrový socialismus (A. Schäffle, A. Wagner), křesťanský socialismus (Christlich-soziale Partei v Rakousku-Uhersku²⁸⁵) a hlavně německý agrární konzervatismus (Johann Karl Rorbertus/Karl Rorbertus-Jagetzow²⁸⁶). Prostřednictvím promluv těchto tří směrů vnesla skupina České stráže do národně konzervativního diskursu českých zemí variantu třídního boje (sociální otázky), čímž ho přepsala do radikálního diskursu – typu obráceného revolučního diskursu (viz výše). Z uvedených zdrojů se skupina snažila přijít s vlastní vizí sociálního světa – vysvětlením skutečnosti – a aplikovat je na situaci v českých zemích.

Svůj k svému tak představoval ústřední symbol souboru promluv skupiny České stráže.²⁸⁷ Na jeho základě se mělo zřídit hospodářské „těleso“, centrální zemský (České království) hospodářský spolek, členěné dále na místní

²⁸³ A. Z.: *Naše hospodářské nedostatky*, s. 3.

²⁸⁴ Ibidem, s. 4.

²⁸⁵ Viz HLOUŠEK, V: *Konflikt versus konsensus*, s. 115-117.

²⁸⁶ BECK, Hermann: *The Origins of the Authoritarian Welfare State in Prussia. Conservatives, Bureaucracy, and the Social Question 1815-1870*. Michigan, The University of Michigan Press 1999, s. 93-100.

²⁸⁷ Srov. FRANKL, M.: „*Emancipace od židů*“, s. 94-97; ŠTAIF, J.: *Bráňův pokus o sociální rekonstrukci české národní společnosti a Národohospodářský ústav ČSAV*, s. 86-87.

sekretariáty a agentury.²⁸⁸ Takto v praxi vypadal zárodek nového typu vládnutí, kdy se národní zájem stal zájmem Českého království, coby suverénního českého státu v důsledku českého státního práva, na základě symbolu Svůj k svému.

2.2.6 Vídeňský centralismus

„Na co je u nás peněz dost.

Rakouské ministerstvo orby nakoupilo

nedávno plemenného hřebce

„Matchbox“ z ciziny za – 187.000

zlatých! Co by za to vdov a sirotků

mohlo býti zaopatřeno!“

Česká stráž, č. 52, 29. 12. 1894, s. 1.

Rakousko-Uhersko se s objevením radikálního diskursu v českých zemích proměnilo v mocenského nepřítele. Státní zájem omezovalo podle liberalismu, jenž ustanovil vztah silného, a proto germanizačního, německo-židovského tábora a slabého českého národa. Překonání takového stavu by mohlo proběhnout změnou způsobu vládnutí, a tak skupina České stráže vydatně podporovala rakousko-uherské křesťanské sociály.²⁸⁹ České státní právo počítalo s decentralizací (státní svazek, viz výše) a určitou formou samostatnosti.²⁹⁰ Zlom navíc musel nastat i uvnitř stranického podpole českých zemí; mladočeská dominance bude vystřídána soupeřením dvou stran: „*strany pokroku (reformy)*“ a „*strany konservativní*“.²⁹¹

Nic podobného však v 90. letech 19. století nenastalo a skupina České stráže se rozpadla. Každý redaktor se nadále pohyboval v politickém poli samostatně.

²⁸⁸ *Náš kapitál se probouzí.* In: Česká stráž, č. 31, 3. 8. 1895, s. 1-2.

²⁸⁹ *Lidový program vídeňských antisemitů.* In: Česká stráž, č. 8, 25. 2. 1895, s. 5.

²⁹⁰ *Znova vpřed.* In: Česká stráž, č. 1, 6. 1. 1894, s. 1.

²⁹¹ Ch.: *O svobodě V.* In: Česká stráž, č. 22, 30. 5. 1896, s.2.

Závěr

V předcházejících dvou částech jsem se pokusil nejprve definovat, co označuji za skupinu České stráže. Trojici redaktorů z tohoto neformálního týdeníku národních jednot, především Národní jednoty pošumavské a Národní jednoty severočeské. Zkoumal jsem jejich pohyb v sociálním prostoru politiky českých zemí na konci 19. století, abych mohl následně centrovat jejich, rozboru podrobené, promluvy. Z této perspektivy jsem rovněž přistupoval k vyličení kontextu: 1) politickému poli českých zemí v 90. letech 19. století a prostoru, v němž se pohybovaly národní jednoty; 2) různým typům politických diskursů (národně konzervativní a národně liberální) v českých zemích. Neustále jsem tedy přecházel z jedné roviny (jednání sociálních aktérů v politice v širokém smyslu slova) do druhé (zjednodušená diskursivní analýza). Mým hlavním cílem bylo prozkoumat právě tyto obecnější kontexty, abych nakonec mohl zrekonstruovat jednotlivé odlišnosti a tím pádem i specifika skupiny České stráže v obou rovinách mého bádání.

Abych propojil obě zamýšlené roviny českého nacionalismu, protože celá práce je rozbohem českého nacionalismu na přelomu 19. a 20. století, rozhodl jsem aplikovat v tuzemské historiografii nepříliš používaný, de facto antropologický, koncept nacionalismu jako politické představy společenství Benedicta Andersona. Záměrně jsem se vyhnul akcentování nacionalismu v pozici národního hnutí spojené především s domácím badatelem Miroslavem Hrochem.²⁹² Pokud jsem tedy zvažoval možnosti jednání jednotlivých sociálních aktérů (Cyril Horáček, Václav Choc a Eduard Koerner) v minulosti, činil jsem tak na základě sociologické teorie Pierra Bourdieu. Konstrukce hospodářského nacionalismu jsem též ponechal stranou a soustředil jsem se na funkci národních jednot v českém nacionalismu i velkém příběhu českých dějin. Tehdy jsem použil přirovnání „nacionalistická infrastruktura“; komunikační cesta z centra/center, kde se již dostatečně rozšířila určitá politická představa společenství (českého národa), do periferie a naopak. Po této imaginární dálnici cestovala představa společenství k širokému obecenstvu pomocí různých akcí národních jednot, avšak nejvíce

²⁹² Uvádím jen nejznámější práci: HROCH, M.: *V národním zájmu. Požadavky a cíle evropských národních hnutí devatenáctého století v komparativní perspektivě*. Praha, Ústav světových dějin Filozofické fakulty Univerzity Karlovy 1996.

prostřednictvím tiskovin jako byla například *Česká stráž*. Při jejím čtení docházelo ke konzumování a upevňování základních obrazů představy společenství: „my“ a „oni“, které jsem stručně charakterizoval ve druhé části své práce.

Přibližně od r. 1892 však po nacionalistické silnici do periferie nepřicházela představa společenství vepsaná buď v diskursu národně liberálním anebo národně konzervativním, nýbrž nový druh této představy schovaný v radikálním diskursu skupiny České stráže. Radikální diskurs byl výsledkem transformace buď národně liberálních (pokrokaři) anebo národně konzervativních (např. skupina České stráže) promluv v obrácený revoluční diskurs. Radikálové převedli tehdy existující vysvětlení sociálního světa (mladočeské či staročeské) pomocí slovníku třídního boje (revolučního diskursu) do mocenského zápasu národů/kmenů. V nastalé situaci mocenského souboje, přišla na řadu politická ekonomie – od 18. století používaný způsob omezování a kontrolování výkonu moci ve státních celcích. Proto se výsledný druh představy společenství (českého národa) zdánlivě jeví jako hospodářský nacionalismus. Tento typ českého nacionalismu šířila *Česká stráž* v letech 1892-1895/6 nejen do periferních oblastí; nazývám ho radikálním diskursem a za jeho funkčně nejdůležitější prvek považuji útok na rakousko-uherský stát. Radikálové našli relativně mnoho nových nepřátel, avšak všichni měli něco společného s Rakouskem-Uherskem – právním subjektem vykonávajícím svrchovanou moc. Jeho atak byl umožněn starší diskursivní praktikou (českým státním právem), jež ovšem v radikálním diskursu získala novou hodnotu a funkci.²⁹³ Jelikož radikální diskurs byl v podstatě typem obráceného revolučního diskursu, objevil se v politickém poli později než diskurs revoluční a představoval určitou reakci na jeho promluvy: vybudoval se na základech sociální otázky. A v neposlední řadě, protože obsahoval diskurs národů/kmenů/ras rozdělující společnost do dvou vyhraněných táborů, nesl

²⁹³ O tom svědčí četnost vydání tématem se zabývajících publikací mezi léty 1891-1904 (řazeno chronologicky): RAŠÍN, Alois: *České státní právo*. Praha, Časopis českého studentstva 1891; KALOUSEK, Josef: *České státní právo*. Praha, Bursík a Kohout (2. vydání)1892; KRAMÁŘ, Karel: *České státní právo*. Praha: Edvard Beaufort 1896; CHOC, Václav: *České státní právo*. Praha, vlastním nákladem 1904; SOBOTKA, Antonín: *České státní právo: cyklus přednášek pořádaný klubem strany státoprávní pro království České*. Praha, Radikální listy 1904.

výrazné antisemitské prvky. Tento radikální diskurs se dále proměňoval v reakci na dění v politickém poli českých zemí na počátku 20. století.

Z hlediska perspektivy dalšího možného bádání považuji za důležité provést pečlivý rozbor působení národních jednot v sociálním mikrosvětě periferních oblastí českých zemí. Zkoumat jejich vliv na sociální jednání jedinců prostřednictvím přeměny jeho determinant (prostorů možností a habitů). V souvislosti s tím podrobit širší kritice badatelský koncept, který zde označuji jako nacionálně konfrontační schéma (jeho součástí je např. hospodářský nacionalismus a hospodářský antisemitismus) – považuji ho za projev rozšíření diskursu boje národů do historického diskursu: používání třídicích mřížek sčítání lidu, různá míra hegemonie národní identity nad ostatními atd. Jedním z nejpodnětějších výzkumů by se mohla stát analýza poetické složky českého nacionalistického diskursu období fin de siècle.

Zdroje

Archivní prameny

Archiv Akademie věd ČR

fond Cyril Horáček

fond Česká akademie věd a umění

Archiv Národního muzea

fond Albín Bráf

fond Antonín Hajn

fond Cyril Horáček

fond Václav Choc

Knihovna Národního muzea, Oddělení knižní kultury

fond Josef Pelcl

Literární archiv Památníku národního písemnictví

fond Josef Svatopluk Machar

fond T. G. Masaryk

Noviny, časopisy

Čas 1890-1900

Česká stráž 1890-1901

Naše doba 1894-1898

Národní listy 1890-1895, 1915, 1932

Národohospodářský obzor 1896-1900

Rozhledy 1892-1909

Tištěné a editované prameny a memoárová literatura

A. Z. [Cyril Horáček]: *Naše hospodářské nedostatky*. Josef Pelcl, Chrudim 1894.

Český liberalismus. Texty a osobnosti. [edd. ZNOJ, Milan – HAVRÁNEK, Jan – SEKERA, Martin] Praha, Torst 1995.

FISCHER, Richard: *Pokroková Morava (1893-1918). I. díl. Cesta mého života*. Praha, Cesta 1937.

GAMMA [Gustav Jaroš]: *Brázda. Životem*. Praha, B. Kočí 1920 (2. vyd.).

GRUBER, Josef: *Cyril Horáček. Jeho život a dílo*. Praha, Česká společnost národohospodářská 1923.

HERBEN, Jan: *Deset let proti proudu (1886-1896)*. Praha, Jan Herben 1898.

HORÁČEK, Cyril: *O zásadě soukromohospodářské a centralisační v cedulovém bankovníctví se zřetelem na rakousko-uherskou banku*. Praha, vlastní nákladem 1896.

HORÁČEK, Cyril: *Příspěvek k otázce agrární*. Praha, Cyril Horáček 1894.

HORÁČEK, Cyril: *Nauka o mezdním fondu*. Praha, Cyril Horáček 1897.

KAIZL, Josef: *České myšlenky*. Praha, Edvard Beaufort 1896.

Korespondence T. G. Masaryk – Bedřich Hlaváč [edd. DOUBEK, Vratislav – KUČERA, Martin]. Praha, Masarykův ústav AV ČR 2001.

Korespondence T. G. Masaryk – Karel Kramář [edd. BÍLEK, Jan – KOKEŠOVÁ, Helena – QUAGLIATOVÁ, Vlasta – SWIERCZEKOVÁ, Lucie]. Praha, Masarykův ústav AV ČR 2005.

Korespondence T. G. Masaryk – staročeši [edd. BÍLEK, Jan – KOKEŠOVÁ, Helena – QUAGLIATOVÁ, Vlasta]. Praha 2009.

KVAPIL, Jaroslav: *O čem vím. Sto kapitol o lidech a dějích z mého života*. Praha, Václav Tomsa 1946.

MASARYK, Tomáš Garrigue: *Otázka sociální: základy marxismu filosofické a sociologické. I-II*. Praha, Masarykův ústav AV ČR 2000.

MASARYK, Tomáš Garrigue: *Česká otázka. Naše nynější krize*. Praha, Svoboda 1990.

VESELÝ, Antonín Pravoslav: *Omladina a pokrokové hnutí. Trochu historie a trochu vzpomínek*. Praha, Politický klub omladinářů devadesátníků 1924 (2. vyd.).

Literatura

ANDERSON, Benedict: *Představy společenství. Úvahy o původu a šíření nacionalismu*. Praha, Karolinum 2008.

BALÍK, Stanislav: *Eduard Koerner (1863-1933)*. In: Všechno, č. 3 (1994), s. 14-18.

BECK, Hermann: *The Origins of the Authoritarian Welfare State in Prussia. Conservatives, Bureaucracy, and the Social Question 1815-1870*. Michigan, The University of Michigan Press 1999.

- BOURDIEU, Pierre: *Das politische Feld. Zur Kritik der politische Vernunft*. Konstanz, UVK 2001.
- BOURDIEU, Pierre: *Pravidla umění. Vznik a struktura literárního pole*. Brno, Host 2010.
- BOURDIEU, Pierre: *Teorie jednání*. Praha, Karolinum 1998.
- BOURDIEU, Pierre: *The Political Field, the Social Science Field and the Journalistic Field*. In: Bourdieu and the Journalistic Field [edd. BENSON, Rodney – NEVEU, Erik], Cambridge, Polity Press 2005, s. 29-47.
- BRABEC, Jiří: *Podoby českého antisemitismu před první světovou válkou*. In: Na pozvání Masarykova ústavu, č. 1 (2004), s. 13-20.
- BRICHTOVÁ, Jaroslava: *Národní jednota pošumavská a její působení na území současného okresu Tachov*. Diplomová práce na PdF ZČU 2011.
- ČECHUROVÁ, Jana: *Alois Rašín*. Praha, Argo 1997.
- DANAHER, Geoff – SCHIRATO, Tony – WEBB, Jen: *Understanding Bourdieu*. Sydney, Allen and Unwin 2002.
- DOLEŽALOVÁ, Antonie: *Ekonomie a právo (či bezpráví). Příklad nostrifikace*. In: Acta Oeconomica Pragensia, č. 2 (2006), s. 121-132.
- FOUCAULT, Michel: *Je třeba bránit společnost*. Praha, Filosofia, 2005.
- FOUCAULT, Michel: *Zrození biopolitiky*. Brno, Centrum pro studium demokracie a kultury 2009 [Rec. RŮŽIČKA, Jiří: *Michel Foucault, Zrození biopolitiky*. In: Reflexe, č. 37 (2009), s. 132-142].
- FRANKL, Michal: *Antisemitismus „národní“, „hospodářský“ či „náboženský“?* In: Na pozvání Masarykova ústavu, č. 1 (2004). s. 21-28.
- FRANKL, Michal: *„Can we, the Czech Catholics, be Antisemites?“ Antisemitism at the dawn of the Czech Christian-Social Movement*. In: Judaica Bohemiae, č. 33 (1998), s. 47-71.
- FRANKL, Michal: *„Emancipace od židů“. Český antisemitismus na konci 19. století*. Praha-Litomyšl, Paseka 2007.
- FRANKL, Michal: *The Background of the Hilsner Case. Political Antisemitism and Allegations of Ritual Murder 1896-1900*. In: Judaica Bohemiae, č. 36 (2000), s. 34-118.
- GEERTZ, Clifford: *Zhuštěný popis. K interpretativní teorii kultury*. In: Interpretace kultur. Vybrané eseje. Praha, Sociologické nakladatelství 2000, s. 13-44.

GELLNER, Ernest: *Nacionalismus*. Brno, Centrum pro studium demokracie a kultury 2003.

HÁJEK, Jan – KUBŮ, Eduard: *Specifické rysy hospodářského nacionalismu v multinacionální střední Evropě – případ českých zemí*. In: O hospodářskou národní državu. Úvahy a stati o moderním českém a německém nacionalismu v českých zemích. Praha, Karolinum 2009, s. 13-30.

HANZAL, Josef: *Kořeny a projevy českého antisemitismu na přelomu 19. a 20. století*. In: Hilsnerova aféra a česká společnost 1899-1999. Sborník přednášek z konference na Univerzitě Karlově v Praze ve dnech 24. - 26. listopadu 1999. Praha, Židovské muzeum 1999, s. 160-163.

HAVRÁNEK, Jan: *Politická atmosféra devadesátých let 19. století v Čechách*. In: Hilsnerova aféra a česká společnost 1899-1999. Sborník přednášek z konference na Univerzitě Karlově v Praze ve dnech 24. - 26. listopadu 1999. Praha, Židovské muzeum 1999, s. 24-30.

HLOUŠEK, Vít: *Konflikt versus konsensus. Konfliktní linie, stranické systémy a politické strany v Rakousku 1860-2006*. Brno, Masarykova univerzita 2008

HOBSBAWM, Eric John: *Národy a nacionalismus od roku 1780: program, mýtus, realita*. Brno, Centrum pro studium demokracie a kultury 2000.

HOREJŠ, Miloš: *Národní jednoty severočeská: organizace, vývoj a činnost v letech 1885-1939*. Diplomová práce na FF UK, 2001.

HROCH, Miroslav: *Národy nejsou dílem náhody. Příčiny a předpoklady utváření moderních evropských národů*. Praha, Slon 2009.

HROCH, Miroslav: *V národním zájmu. Požadavky a cíle evropských národních hnutí devatenáctého století v komparativní perspektivě*. Praha, Ústav světových dějin Filozofické fakulty Univerzity Karlovy 1996.

JAKOBSON, Roman: *Lingvistika a poetika*. In: Poetická funkce. Jinočany, H & H 1995, s. 74-105.

JANOUGH, Roman: *Počátky veřejného a politického působení Václava Jaroslava Klobáče*. Diplomová práce na FF UK, 1999.

KOPEČEK, Lubomír: *Aplikace Rokkanovské teorie cleavages a české politické strany na počátku éry masové politiky*. In: Středoevropské politické studie, č. 2-3 (2002). [online, 18. 6. 2011: <http://www.cepsr.com/clanek.php?ID=36>]

KOŘALKA, Jiří: *Československá sociálně demokratická strana dělnická*. In: Politické strany (1861-1938). Vývoj politických stran a hnutí v českých zemích a

Československu [edd. MALÍŘ, Jiří – MAREK, Pavel], Brno Doplněk 2005, s. 213-239.

KOSTRBOVÁ, Lucie: „*Zeit má kuráž a nebere ohledy*“ – k vztahům české moderny a vídeňské *Die Zeit*. In: Česká literární kritika 20. století (K 100. výročí narození Václava Černého), Praha, Památník národního písemnictví 2006, s. 93-119.

KRAMEŠ, Jaroslav: *Počátky ekonomického myšlení v českých zemích*. In: Politická ekonomie, č. 2 (2001), s. 285-305.

KUBŮ, Eduard – ŠOUŠA, Jiří: *Nostrifikace jako interpretační problém: ekonomické opatření či „nemravná“ nacionálně podmíněná výměna elit?* In: Na pozvání Masarykova ústavu, č. 3 (2007), s. 110-120.

KUČERA, Martin: *Albín Bráf, reorganizace staročeské strany 1906 a její zánik*. In: Český časopis historický, č. 4 (1994), s. 706-731.

KUČERA, Martin: *Česká strana radikálně pokroková na konci 19. století a jednání s realisty na podzim 1899*. In: Sborník k dějinám 19. a 20. století, č. 13 (1993), s. 7-23.

KUČERA, Martin: *Herbenova aféra 1905. (K zákulisí reorganizace strany realistů)*. In: Moderní dějiny, č. 3 (1995), s. 25-53.

KUČERA, Martin: *Pokrokáři*. In: Politické strany (1861-1938). Vývoj politických stran a hnutí v českých zemích a Československu [edd. MALÍŘ, Jiří – MAREK, Pavel], Brno Doplněk 2005, s. 313-340.

KUČERA, Martin: *Reakce na hilsneriádu v táboře českých radikálů*. In: Hilsnerova aféra a česká společnost 1899-1999. Sborník přednášek z konference na Univerzitě Karlově v Praze ve dnech 24. - 26. listopadu 1999. Praha, Židovské muzeum 1999, s. 73-88.

KUČERA, Martin: *Realisté*. In: Politické strany (1861-1938). Vývoj politických stran a hnutí v českých zemích a Československu [edd. MALÍŘ, Jiří – MAREK, Pavel], Brno Doplněk 2005, s. 373-393.

KUČERA, Martin: *Skica vývoje českého politického realismu*. In: Na pozvání Masarykova ústavu 2, Praha, Masarykův ústav AV ČR 2005, s. 21-30.

LIPSET, Martin Seymour – ROKKAN, Stein: *Cleavages Structures, Party Systems, And Voter Alignments: An Introduction*. In: Party Systems and Voter Alignments: Cross-national perspectives. New York, Free Press 1967, s. 1-64.

- LOEWENSTEIN, Bedřich: *O nacionalismu a revolucích*. Praha, Nakladatelství Lidové noviny 1991.
- MALÍŘ, Jiří: *Národní strana svobodomyslná v Čechách a Lidová strana (pokroková) na Moravě*. In: Politické strany (1861-1938). Vývoj politických stran a hnutí v českých zemích a Československu [edd. MALÍŘ, Jiří – MAREK, Pavel], Brno Doplněk 2005, s. 139-199.
- MALÍŘ, Jiří: *Pokrokové hnutí na Moravě*. In: Politické strany (1861-1938). Vývoj politických stran a hnutí v českých zemích a Československu [edd. MALÍŘ, Jiří – MAREK, Pavel], Brno Doplněk 2005, s. 341-272.
- MALÍŘ, J.: *Pokrokové hnutí na Moravě v letech 1898-1906*. In: Sborník prací Filosofické fakulty brněnské univerzity (Studia historica Brunensia), č. 21-22 (1975), s. 101-122.
- MALÍŘ, Jiří: *Vznik, vývoj a rozpad politického hnutí Mladá Morava*. In: Vlastivědný věstník moravský, č. 29 (1977), s. 22-36.
- MED, Jaroslav: *Antisemitismu v české kultuře druhé republiky*. In: Soudobé dějiny, č. 1 (2008), s. 9-21.
- MIKULKA, Jiří: *Vznik a počátky národně sociální strany na Moravě*. In: Časopis Matice moravské, č. 102 (1983), s. 71-85.
- MIKULKA, Jiří: *Národně sociální strana na Moravě od počátku 20. století do vyřešení stranické krize v roce 1909*. In: Časopis matice moravské, č. 105 (1986), s. 18-36.
- NOVÁ, Jana: *Karel Kramář – student a české střední školství druhé poloviny 19. století*. In: Časopis Národního muzea, č. 1-2 (2000), s. 56-68.
- PAVLÍČEK, Jaromír: *Národní jednota severočeská a její podíl na prosazování českých národních zájmů v národnostně smíšených oblastech (1885-1948)*. In: České národní aktivity v pohraničních oblastech první Československé republiky. Šenov u Ostravy 2003, s. 173-193.
- POLÁK, Stanislav: *T. G. Masaryk. Za ideálem a pravdou 1-4*. Praha, Masarykův ústav AV ČR 2000-2005.
- ŘEZNÍK, Miloš: *Formování moderního národa. (Evropské „dlouhé“ 19. století)*. Praha, Triton 2003.
- SOUKUPOVÁ, Blanka: *Česká společnost před sto lety. Identita, stereotyp, mýtus*. Praha, Pastelka 2000.

- STROBACH, Vít: *Tělo, židovství, bolševismus a český nacionalismus (1918-1920)*. In: *Střed*, č. 2 (2010), s. 23-53.
- ŠAMANOVÁ, Gabriela: *Národnost ve sčítání lidu v českých zemích*. In: *Naše společnost*, č. 1 (2005), s. 1-13.
- ŠOLLE, Zdeněk: *Století české politiky. Počátky moderní české politiky od Palackého a Havlíčka až po realisty Kaizla, Kramáře a Masaryka*. Praha, Mladá fronta 1998.
- ŠPIRITOVÁ, Alexandra: *Omladináři*. In: *Paginae historiae*, č. 7 (1999), s. 85-111.
- ŠTAIF, Jiří: *Bráňův pokus o sociální rekonstrukci české národní společnosti a Národohospodářský ústav ČAV*. In: *Studie k moderním dějinám*. Praha 2001, s. 79-104.
- ŠTAIF, Jiří: *František Palacký. Život, dílo, mýtus*. Praha, Vyšehrad 2009.
- ŠTĚPÁNEK, Petr: *Antisemitismus jako složka integrálního nacionalismu strany státoprávní a státoprávně pokrokové*. In: *Politologická revue*, č. 2 (2005), s. 165-186.
- TOBOLKA, Zdeněk V.: *Politické dějiny československého národa od roku 1848 do dnešní doby* (sv. III-IV). Praha, Československý kompas 1934-1937.
- URBAN, Otto: *Česká společnost 1848-1918*. Praha, Svoboda 1982.
- URVÁLEK, Aleš a kol.: *Dějiny německého a rakouského konzervativního myšlení*. Olomouc, Nakladatelství Olomouc 2009.
- VELEK, Luboš: *Jan Vašatý – apoštol mladočeského panslavismu a jeho dobová karikatura*. In: *Slavme slavně slávu Slávův slavných. Slovanství a česká kultura 19. století*. Praha, KLP 2006, s. 71-91.
- VELEK, Luboš: *Karel Kramář a Národní strana svobodomyslná (mladočeská) 1890-1914*. In: *Karel Kramář (1860-1937). Život a dílo*. Praha, Ústav českých dějin FF UK 2009, s. 104-138.
- VELEK, Luboš: *Myšlenka zavedení všeobecného, rovného a přímého volebního práva v obecném a českém kontextu*. In: *Střed*, č. 1 (2009), s. 58-67.
- VENCOVSKÝ, František: *Dějiny českého ekonomického myšlení do roku 1948*. Brno, Masarykova univerzita 1997.
- VOJÁČEK, Milan: *Manifest české moderny. Jeho vznik, ohlas a spory o pojetí české moderny, které vedly k jejímu rozpadu*. In: *Časopis Národního muzea*, č. 1-2 (2000), s. 69-96.

- VOJÁČEK, Milan: *Manifest české moderny*. Diplomová práce na FF UK, 1999.
- VOJTĚCH, Tomáš: *Mladočeši a boj o politickou moc v Čechách*. Praha, Academia 1980.
- WHITE, Hayden: *Tropika diskursu. Kulturně kritické eseje*. Praha, Karolinum 2010.
- ZABLOUDILOVÁ, Jitka: *Tomáš Garrigue Masaryk a Josef Svatopluk Machar*. In: Masarykův sborník XIII. Praha, Masarykův ústav AV ČR 2006, s. 25-46.